

Цёмка

Вершы
і апаўяданні

Алаіза Пашкевіч
(Цётка)

Вершы і апавяданні

Мінск
«Сталія»
2003

ББК 84Бел1
Ц52

Друкуецца па выданні
Мн., "Юнацтва", 1990 г.

Для старэйшага школьнага ўзросту.

Прадмова С. Х. Александровіча

Цётка.

Ц52 Вершы і апавяданні: Для ст. шк. узросту/ Аўт. прадм.
С.Х. Александровіча. — Мн.: "Сталія", 2003. — 104 с.
ISBN 985-6670-07-1

Падпісана да друку 10.02.2003. Фармат 84x108/32. Папера газетная. Тыраж 1000 экз.
Заказ 1379. ТДА "Сталія". Ліцэнзія ЛВ 504 ад 17.07.2001. г. Мінск, т. 227-67-44.
Надрукавана УП "Друкарня "Перамога". 222310, г. Маладзечна, вул. В.Таўлая, 11.

ББК 845Бел1

ISBN 985-6670-07-1

© «Сталія», 2003

За народнае шчасце

Першая беларуская пісьменніца Алаіза Сцяпанаўна Пашкевіч, вядомая пад псеўданімамі Цётка, Мацей Крапіўка, Гаўрыла з Полацка, Тымчасовы і іншымі, пражыла мала, напісала не вельмі многа, але ў гісторыі беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя яна займае пачэснае месца.

У дні Усерасійскай кастрычніцкай палітычнай стачкі 1905 года ў Вільні і іншых гарадах Паўночна-Заходняга краю з'явіліся тры агітацыйныя лісткі з тэкстам ананімных вершаў “Мора (Рэвалюцыя народная)”, “Хрост на свабоду” і “Пад штандарам”. Пракламацыі былі нелегальна выдадзены на беларускай мове Літоўскай сацыял-дэмакратычнай партыяй і Беларускай сацыялістычнай грамадой. Гэтыя палымяныя і мужныя заклікі да барацьбы за народнае шчасце належалі пюру Цёткі.

Так пачала сваю грамадска-палітычную і літаратурную дзейнасць беларуская пісьменніца-рэвалюцыянерка. Яна стварала яркія агітацыйныя і шчырыя лірычныя вершы, рэалістычныя апавяданні і цікавыя папулярныя артыкулы, вывучала народны тэатр і фальклор, займалася перакладамі, прымала актыўны ўдзел у выданні першых легальных беларускіх газет і часопісаў.

Алаіза Пашкевіч нарадзілася 3 ліпеня 1876 года ў вёсцы Пешчына (цяпер Шчучынскі раён Гродзенскай вобласці). Бацькі яе — заможныя сяляне. Дзіцячыя гады будучай паэтэсы прайшлі ў сям'і дзедка, дзе яна змалку адчула ўсе радасці і цяжкасці сялянскай працы. Цяга да кнігі і вучобы прывяла Цётку ўжо васемнаццацігадовай дзяўчынай у чацвёрты клас Віленскай прыватнай гімназіі Прозаравай. Але цяжкая хвароба лёгкіх прымусіла пакінуць вучобу і паехаць у вёску працаваць настаўніцай. У 1902 годзе яна скончыла сёмы клас гімназіі і ў тым жа годзе паступіла ў Пецярбург на агульна-адукацыйныя курсы П. Ф. Лесгафта.

Яшчэ ў Вільні А. Пашкевіч прымала актыўны ўдзел у беларускім нацыянальна-вызваленчым руху (была членам Беларускай сацыялістычнай грамады) і асветніцкай рабоце. На курсах Лесгафта, у рэвалюцыйным студэнцкім асяроддзі, фарміруюцца грамадска-палітычныя і эстэтычныя погляды беларускай паэтэсы, тут яна знаёміцца з нелегальнай рэвалюцыйнай літаратурай, удзельнічае ў падпольных гуртках. Пасля двухгадовага знаходжання ў сталіцы, атрымаўшы медыцынскую падрыхтоўку на курсах, Цётка вярнулася ў Вільню і працавала фельчарыцай у псіхіятрычнай лячэбніцы ў Нова-Вілейцы.

Тут, у Вільні, па-сапраўднаму разгарнуўся яе талент, талент паэтэсы, рэвалюцыйнага дзеяча, яркага аратара і ўмелага прапагандыста. Увогуле, па складу свайго характару гэта была натура баявая, поўная творчай энергіі і няўрымслівай прагі да барацьбы; яна выступала як палымяны агітатар перад віленскімі рабочымі, ездзіла ў вёску, прымала ўдзел як дэлегат ад Беларусі ў рабоце з'езда жанчын (Масква, май 1905 года).

Пагроза арышту і судовай расправы за ўдзел у рэвалюцыйных падзеях у Вільні і выданне вершаў-пракламацый вымусілі Цётку ў снежні 1905 года нелегальна выехаць у Галіцыю. Знаходзячыся ў эміграцыі, беларуская пісьменніца поўна творчых планаў і новых задум. Нягледзячы на цяжкае матэрыяльнае становішча, яна выпускае ў 1906 годзе ў Жоўкве каля Львова зборнікі вершаў “Хрэст на свабоду” і “Скрыпка беларуская”, а таксама ў перакладзе з украінскай мовы кнігу “Гасцінец для малых дзяцей”, рыхтуе падручнік-хрэстаматыю “Першае чытанне для дзетак беларусаў” (Пецяярбург, 1906). У другой палове 1906 года Цётка прыязджае ў Вільню і прымае ўдзел у выданні першай беларускай легальнай газеты “Наша доля”. Але далейшае знаходжанне ў межах царскай Расіі пагражае ёй высылкай у Сібір, і пісьменніца зноў едзе ў Галіцыю, дзе яна паступае вольнаслухачом на філасофскі факультэт Львоўскага ўніверсітэта,

займаецца вывучэннем беларускага народнага тэатра і фальклору, рыхтуе з мэтай абароны навуковай ступені даследаванне “Батлейкі на Беларусі і іх сувязь з польскай драматычнай літаратурай”.

Напружаная творчая работа, матэрыяльная неўладкаванасць прывялі да абвастрэння хваробы лёгкіх. Цётка змушана выехаць на лячэнне ў слауты курорт Закапанэ. На гэты час прыпадае знаёмства і дружба Цёткі з вядомым літоўскім пісьменнікам Іонасам Білюнасам, які лячыўся ў Закапанэ. Пасля смерці І. Білюнаса Цётка, каб не пакінуць у адзіноце ўдаву літоўскага пісьменніка, разам з ёю едзе ў Італію. Сяброўкі наведваюць Рым, Венецыю і Фларэнцыю, слаутыя музеі і карцінныя галерэі, слухаюць выступленні вядомых італьянскіх спевакоў.

Пасля, у 1908—1909 гадах, Цётка жыве ў Кракаве, вучыцца ў Ягелонскім універсітэце, некалькі разоў пад чужым пашпартам наведвае Расію. У 1911 годзе ў эміграцыі яна выходзіць замуж за літоўскага інжынера С. Кейрыса і, змяніўшы прозвішча, атрымлівае магчымасць вярнуцца на радзіму. У Вільні Цётка ізноў з вялікай актыўнасцю і энергіяй уключаецца ў грамадскую і літаратурную работу, прымае самы дзейсны ўдзел у беларускім нацыянальна-вызваленчым руху. Дзякуючы яе намаганням пачаў выходзіць літаратурны і навукова-папулярны часопіс для беларускай моладзі “Лучынка”.

Калі пачалася імперыялістычная вайна, паэтэса ідзе працаваць сястрой міласэрнасці ў ваенны шпіталь. У гэты час яна прымае ўдзел у рэвалюцыйнай барацьбе віленскага пралетарыяту, часта выступае ў гарадскім рабочым клубе.

У пачатку студзеня 1916 года Цётка, атрымаўшы вестку пра смерць бацькі, паехала ў вёску Стары Двор, дзе жыла ў той час яе радня. Пахаваўшы бацьку, яна засталася ў Лідскім павеце, каб дапамагчы сваім землякам (тут лютавала эпідэмія тыфу). Але сама не ўсцераглася, захварэла тыфам

і памерла ўночы з 4 на 5 лютага 1916 года. Пахавана ў вёсцы Стары Двор.

Літаратурная дзейнасць Цёткі працягвалася ўсяго толькі пятнаццаць год. Творчая спадчына яе параўнаўча невялікая: зборнікі вершаў “Хрэст на свабоду” і “Скрыпка беларуская”, падручнік “Першае чытанне для дзетак беларусаў”, творы яе раскіданы ў розных беларускіх газетах, календарых і альманахах. Асабліва шмат апавяданняў, нарысаў і публіцыстычных артыкулаў змясціла Цётка ў часопісе “Лучынка”.

Дакладных звестак пра пачатак літаратурнай дзейнасці Цёткі не захавалася. Вядома толькі, што яна выступіла ў беларускім друку раней Янкі Купалы і Якуба Коласа. У пецяярбургскіх зборніках-альманахах “Калядная пісанка” (1903) і “Велікодная пісанка” (1904) паэтэса змяшчае вершы “Мужыцкая доля”, “Мужык не змяніўся”, “Нямаш, але будзе” і “Музыкант беларускі”.

Аднак з дайшоўшых да нас твораў Цёткі, трэба думаць, самымі раннімі былі вершы “Лета” і “Восень”. Малюнкi народнага жыцця і працы тут яшчэ ў значнай меры ідылічныя і фатаграфічныя, без сапраўднага адбору мастацкіх дэталаў і пружыністага ўнутранага дынамізму, характэрнага для яе лепшых пазнейшых твораў. Праўда, калі ў “Леце” сацыяльныя матывы толькі ледзь-ледзь адчуваюцца, то ў “Восені” прабіваецца ўжо трывога за чалавека працы, яго нялёгкую долю. “А дзе ж шчасце, братцы, наша?” — з крыўдаю пытаецца Цётка.

Да ліку ранніх твораў трэба аднесці і верш “Нямаш, але будзе”. Пачынаецца ён традыцыйнай скаргай на сялянскую нядолю:

Нямаш хлеба, нямаш солі,
Нямаш шчасця, нямаш долі.
Як ля ранку сляза блісне,
Жаль да ночы сэрца цісне.

Далей аўтарка кажа, што прыйдзе такая пара, калі “за крыўду мужык устане, зробіць суд над панам-катам”. Суд, праўда, вельмі своеасаблівы: “дамо зямліцы, сколькі ў нас”, “няхай... паны жывуць, з цяжкай працы ставяць хаты, не палацы”. Паэтэса марыць пра памяркоўнае вырашэнне ўсіх супярэчнасцей і нават прапануе сваю праграму класавага прымірэння: “Не чакайце, нам зямлю, паны, аддайце”.

Адначасова з вершамі недасканалымі і супярэчлівымі па сваёй ідэйнай задуме Цётка выступае з творамі “Мужыцкая доля”, “Мужык не змяніўся”, “Музыкант беларускі”, якія пераканаўча сведчылі, што беларуская паэтэса не толькі працягвала рэвалюцыйна-дэмакратычныя традыцыі Ф. Багушэвіча, але і ўзбагачала і абнаўляла іх, расстаўляючы выразныя сацыяльныя акцэнтны і выказваючы сваю веру ў будучыню роднага беларускага слова:

Музыкант галосіць,
Скрыпка не махлюе,
Хутка “хамску” песню
Увесь свет пачуе.

Жывыя ўражанні актыўнага ўдзельніка рэвалюцыйнай барацьбы віленскага пралетарыяту ў незабыўныя дні 1905 года выліліся ў смелыя і палымяныя агітацыйныя вершы зборніка “Хрэст на свабоду”. Цётка выступае на сходах і рабочых мітынгх, з прапагандысцкімі мэтамі ездзіць па вёсках, піша вершы, якія заклікаюць народ на барацьбу за зямлю і волю. Папулярнасць вершаў-пракламацый “Хрэст на свабоду”, “Мора”, “Пад штандарам” тлумачылася тым, што гэтыя былі водгукі, рэха рэвалюцыйных баёў, рэпартаж па гарачых слядах падзей, мужны заклік да барацьбы: “...Цара павесіць трэба!” Пасля “Мужыцкай праўды” К. Каліноўскага агітацыйныя вершы-лістоўкі Цёткі — яшчэ адзін прыклад, што беларускае мастацкае слова было зброяй у руках народа.

Цётка славіць рэвалюцыю, вершыць у перамогу народа:

Такі бой вякамі жджэцца,
Такі бой гігантаў дасць,
У такім бою толькі грэцца,
У такім бою толькі пасць.

(“Мора”)

Для паэзіі Цёткі характэрны не толькі сумарны вобраз народа і рэвалюцыі, у яе творах ёсць ужо гераічная фігура радавога барацьбіта за народное шчасце: у крываваю нядзелю загінуў з чырвоным сцягам у руках рабочы Вінцуль (“Пад штандарам”); Пятрук, прайшоўшы турэмную навуку, марыць пра зброю, каб адпомсціць сваім крыўдзіцелям (“Ласы”); пра шырокі размах барацьбы гаворыцца ў вершы “Добрыя весці”.

Аднак Цётка — не толькі палымяны агітатар, які смела кліча народ на барацьбу з царызмам. Яна яшчэ і вельмі шчыры лірык. Зборнік “Скрыпка беларуская” і многія вершы, якія з’явіліся ў газеце “Наша ніва” і ў часопісе “Лучынка” — яскравае сведчанне разнастайнасці тэматычнага багацця і сапраўднага майстэрства Цёткі-лірыка.

Перш за ўсё трэба адзначыць, што паміж агітацыйнымі вершамі беларускай паэтэсы і яе лірычнай паэзіяй існуе цесная сувязь. У лірыцы Цёткі таксама гучаць рэвалюцыйныя матывы, у іх — глыбокі роздум над народнай доляй, жыццём і барацьбой селяніна (“З Новым годам”, “Вясковым кабетам”, “Лучынка”). Шмат месца і ўвагі аддае яна ролі і прызначэнню мастака, грамадзянскай паэзіі ў класавай барацьбе (“На магіле”, “Скрыпка”, “Артыст грайка” і інш.). Аўтарскі погляд на гэтую праблему выразны і мэтанакіраваны, паэтэса знаходзіцца на пазіцыях рэвалюцыйна-дэмакратычнай эстэтыкі:

Думаць ўсюды аб народзе,
Родны край усюды сніць.

(“Мае думкі”)

Побач з сацыяльнымі матывамі ў лірыцы Цёткі ў гады рэвалюцыі 1905-1907 гадоў на ўвесь голас прагучалі ідэі беларускага нацыянальнага адраджэння. У вершы “Вера беларуса” паэтэса выказвае ўпэўненасць, што перамога рэвалюцыі прынясе вялікія перамены ў гістарычны лёс беларускага народа:

Веру, братцы: людзьмі станем,
Хутка скончым мы свой сон;
На свет божы шырэй глянем,
Век напіша нам закон.

Вобразы роднай Беларусі праходзяць праз усю лірыку Цёткі, яна з вялікай любасцю і замілаванасцю гаворыць пра родны край, маляўнічую беларускую прыроду, працавітых людзей, якія нясуць свой нялёгкі крыж (“Родная вёска”, “На чужой старонцы”, “Сірацінка”). Побач з працудымі элегічнымі матывамі (“З чужыны”) суседнічаюць тут і ўзнёслыя рамантычныя парыванні (“...Арлы-брацці, дайце скрыдлы...”).

Рэвалюцыйны пафас, вернасць вольналюбівым ідэалам у цяжкія гады рэакцыі, патрыятызм — вось характэрныя рысы паэзіі Цёткі. Паэтэса выразнага грамадзянскага складу трапна перадавала глыбіню думкі і сваю настраёнасць, умела выкарыстоўвала песенную форму і багацце народнай лексікі.

У апошнія гады жыцця Цётка з вершамі выступала мала, асноўную ўвагу аддавала прозе і публіцыстыцы. У алегарычным апавяданні “Присяга над крывавымі разорамі” праз сон селяніна Мацея ярка і проста паказаны рухаючыя сілы рэвалюцыі. Суровай праўдай сялянскага побыту і лаканічнай формай вызначаецца “Навагодні ліст”.

Трагічная гісторыя жыцця курсісткі навеяна асабістымі перажываннямі пісьменніцы (“Зялёнка”). Таму з такім пранікненнем і глыбінёю паказаны характар і інтэлектуальны свет хвораў дзяўчыны: яе прага да жыцця і прыгажосці.

У апавяданні “Лішня” ў цэнтры ўвагі неразделенае каханне, перажыванні гераіні перад самагубствам.

Трагічна гучыць і апавяданне “Міхаська”, адрасаванае дзесям. Цётка з асаблівым замілаваннем і смуткам паказвае нялёгкую долю сіраціны-пастушка і яго хвалюючую дружбу з жураўлём-калекам.

Зварот да дзіцячай тэматыкі быў не выпадковым. Цётка адна з першых у беларускай літаратуры пачала пісаць падручнікі для пачатковай школы і перакладаць творы для дзяцей. У 1906 годзе яна выдае “Першае чытанне для дзетак беларусаў”, дзе друкуе свае вершы і апавяданні, а таксама апрацоўкі беларускіх народных казак. Пазней у часопісе “Лучынка” яна змясціла шмат цікавых і разнастайных матэрыялаў для юнага чытача.

У творчай спадчыне беларускай пісьменніцы вялікае месца займаюць падарожныя і навукова-папулярныя нарысы, публіцыстычныя артыкулы і даследаванні пра фальклор. Нарысы і артыкулы Цёткі, змешчаныя ў свой час на старонках беларускіх газет “Наша доля” і “Наша ніва” і ў часопісе “Лучынка”, упершыню ўключаюцца ў гэту кнігу і дадуць чытачу ўяўленне пра шырыню творчых інтарэсаў пісьменніцы.

Падарожныя нарысы “З дарогі” і “Успаміны з паездкі ў Фінляндыю” сведчаць пра майстэрства Цёткі-празаіка. У гэтых творах яркія і трапныя назіранні, цікавыя вывады і абагульненні. Адметныя яны і па форме. Напрыклад, “З дарогі” — гэта своеасаблівы нарыс-роздум, пададзены ў выглядзе пісем лірычнага героя сваёй маці. Тут і дарожныя ўражанні, і глыбокія думкі пра вечную сілу і каштоўнасць сапраўднага мастацтва, тут і супярэчлівыя пачуцці героя, яго шчырая любоў да роднай Беларусі: “Мамачка, хачу нешта табе сказаць, але не паверыш так адразу пасля маіх лістоў, дай хіба вушка: мамачка, нідзе так не пекна, як у нас”.

“Успаміны з паездкі ў Фінляндыю” напісаны ў больш традыцыйнай форме падарожнага нарыса. Беларуска

пісьменніца апавядае пра народныя звычаі фінаў, іх незвычайную працавітасць і ўменне берагчы і шанаваць нацыянальныя традыцыі. Многа ўвагі адводзіцца ў нарысе гісторыі фінскага адраджэння, поспехам развіцця нацыянальнай культуры — тэме, якая заўсёды хвалявала і была блізкая сэрцу Цёткі.

Пісала беларуская пісьменніца і навукова-папулярныя нарысы (“Газа”, “Пералётныя птушкі”).

Публіцыстычныя артыкулы Цёткі адрасаваны пераважна моладзі і прысвечаны важным і актуальным пытанням свайго часу — развіццю беларускай асветы і нацыянальнай культуры. У артыкулах “Як нам вучыцца” яна гаворыць аб перспектывах стварэння беларускай школы, заклікае шанаваць вялікі скарб чалавечай душы: “любоў да бацькаўшчыны, да свайго народа, да роднай мовы”. Асобна трэба выдзяліць артыкул Цёткі “Шануйце роднае слова!” Гэты артыкул — пасля багушэвічаўскай прадмовы да “Дудкі беларускай” — самы палымяны гімн беларускай мове, яе багаццю і сіле.

Пра што б ні пісала Цётка, — пра народную песню, часопіс “Лучынка”, пра беларускую вечарынку ў Пецярбургу, — заўсёды ў яе артыкулах цікавыя назіранні, трапныя вывады і абагульненні, а сам матэрыял падаецца ярка і вобразна. Праўда, улічваючы тую акалічнасць, што гэты артыкулы падцэнзурныя (амаль усе яны друкаваліся ў “Лучынцы”), сацыяльныя моманты ў іх гучаць заўсёды ў алегарычным плане. Звяртаючыся да беларускай моладзі, Цётка заклікае: “Захавайце ж сэрцы вашы чыстымі на ўсё жыццё і памятайце, што светлыя сны вашы аб волі, роўнасці і брацтве збываюцца, што з усходам сонца яны не расейваюцца разам з цемрай начной, а становяцца праўдай жыццёвай. Гартуйце душы вашы, каб халодны сівер іх не замарозіў”.

Не меншую цікавасць уяўляюць і пісьмы Цёткі. З іх відаць яе творчыя і навуковыя задумы і планы. Шкада толькі, што з усяе эпістальнай спадчыны захаваліся часткова толькі лісты да Б. Эпімах-Шыпілы і Б. Тарашкевіча, датаваныя 1914

годам. Не зважаючы на хваробу (абвастрэнне сухотаў прымусіла яе ехаць лячыцца ў Фінляндыю, а потым у Швецыю), яна ўся ў клопатах пра мастацкі ўзровень і ідэйны змест “Лучынкi”, пашырэнне аўтарскага актыву часопіса. Так, напрыклад, Б. Тарашкевіч атрымлівае заданне напісаць артыкул пра асаблівасці беларускай мовы; Цётка думае знайсці сярод беларускіх студэнтаў аўтараў, якія маглі б напісаць артыкулы не толькі пра асушку пінскіх балот, пра занос пяскамі вялікіх абшараў зямлі ў Гродзенскай губерні, зацьменне сонца, але і пра нацыяналізацыю зямлі. З лістоў да Б. Тарашкевіча відаць, што Цётка не пакідала працаваць і над сваёй навуковай тэмай — даследаваннем пра батлейкі на Беларусі.

У 1906 годзе, прачытаўшы зборнік вершаў Цёткі, Янка Купала ў прысвячэнні “Аўтарцы “Скрыпкі беларускай” з радасцю і захапленнем пісаў:

Чутка йграеш, гулка йграеш
Ты на скрыпачцы сваёй,
К небу з думкай падлятаеш,
Шчасця зычыш для людзей...

Гэй, пяснярка, болей, болей
Нам на скрыпцы сваёй грай!
Прывітаем хлебам-соляй,
Дзякуй скажа родны край...

Беларускай пяснярцы не давялося доўга служыць роднаму краю: яе жыццёвая дарога абарвалася на самым пярэдадні Вялікага Кастрычніка.

Сцяпан Александровіч

В Е Р Ш Ы

СКРЫПКА

Чаго словам не сказаці,
Што на сэрцы накіпела,
Астаецца скрыпку ўзяці;
Покі ў сілы крэпка вера,
Покі думка рве да неба,
Покі скрыдал не зламалі,
Покі трэба душы хлеба,—
Будуць струны байчэй граці,
Будзе смык вастрэй хадзіці,
Будзе скрыпка паслушнейша.
Ў песні можна пераліці
Ўсё найлепша, наймілейша;
Ў песні можна даць пяруны,
Песняй сэрца рваць на часці;
Крэпкі толькі былі б струны,
Я заграла бы аб шчасці!
Я заграла б смехам кветак,
Нівак шэптам залацістых,
Звонам серпа, касы ўлетак,
Мёдам ліп з садоў душыстых.
Я заграла б песню матак
Над калыскаю дзіцяці.
Ўсе багацтвы з родных хатак
Я хацела б песні даці.
Я на струнах раззваніла б,
Дух народу я абняла б,

У жары сэрца растапіла б,
Алтар новы улівала б,
Пры алтары тым я грала б,
Так на струнах галасіла б,
То склікала б, то вітала б,
То суседзяў весяліла б;
То малітвай смык завяў бы,
То заклаў бы на пяруны,
То аж скаргай ў неба біў бы,
Толькі крэпкі б былі струны!
Смык гатовы, струны тугі,
Кроў у жылах закіпае.
Ну! слухайце, мілы другі,
Скрыпка мая ужо грае.

1906

МУЖЫК НЕ ЗМЯНІЎСЯ

Дзевятнасце сотняў,
Як Езус радзіўся,
І за гэту пору
Мужык не змяніўся.
Пайшлі горы долам,
А далы гарамі,
Перасохлі моры
І сталі палямі.
А на гэтых полях
Камень пакрышыўся.
І за гэту пору
Мужык не змяніўся.
Знайшлі нову землю,
Порах раздабылі.
Сталі папер ткаці,
Літар насадзілі.
Нарабілі кніжак,
Людзям паказалі,
Ад “хамулы” вока

Толькі ключ схавалі.
Напісаў Капернік,
Што свет закруціўся.
І за гэту пору
Мужык не змяніўся.
Ах! Застаўся цёмны,
Як той лес зялёны,
Застаўся “хамула”
Ўсімі прыцяснёны.
Людзі папсавалі
Свае душы, сэрцы,
Толькі “хам” застаўся
У чыстай спанцэрцы.
І бог з неба глянуў,
Глянуў, здзіваваўся,
Што за гэту пору
Мужык не змяняўся.
— Ну! ты, — кажа, — сынку,
Прасі, што патрэба,
Усім адарую,
Усё пашлю з неба.
Я хачу, каб, сынку,
Ты больш не мучыўся
Каб ты стаў свабодны,
З горам разлучыўся.
— О, дай ты мне, божа,
Хаця нову хату,
Дай кабылу сіву
І жонку багату.
Дай кароўку з целем,
Свінку, курэй колькі,
Дай жыта, мы змелем,
І годзе, і толькі.
А за гэта дзякуй!
Буду сабе панам,
Разлучуся з горам
На век вякоў. Аман.

1903

ЛЕТА

Ніва шуміць каласамі
Жыта спелага, аўса;
Ўся прыбрана васількамі,
Як дзяўчына да вянца.
Вецярок па ёй гуляе,
Клоніць колас да зямлі,
Сонца зерне налівае,
Бусл клякоча на гумні.
Гаспадар бяжыць з касою
На зялёну сенажаць,
Спяшыць выкасіць з расою,
Смаглей, гладчэй траву сцяць.
Бабы мыюць, хусты рубяць.
Ш'юць сарочки, хвартухі.
Чутна — ў лесе недзе трубяць,
Сочаць гнёзды пастухі.
Дзеці ў пасецы збіраюць
Да кузёмак пазямкі,
А ў грыбах дзяўкі гукаюць:
“Сюды, хлопцы, дзецюкі!”

Настаў дзень, прыціхлі хаты,
Вёска стала, як у сне.
Хіба толькі кот лахматы
Дзе на прыпечку зяўне,
Або дзед сталетні з печы
Ракам лезе вады спіць.
Горб ад працы сеў на плечы,
Вочы слабы. Цяжка жыць!
Калісь дзед быў малайчынай,
Спрытным хлопцам ў вёсцы слыў.
Першы ў танец йшоў з дзяўчынай,
Мёд, гарэлку бойка піў.
А цяпер — трасуцца рукі,

Галавы не утрымаць.
“На печ, дзеду! — крычаць ўнукі, —
Пара табе уміраць!”
А згляні на нашу вёску:
Ўвесь палетак аж гарыць!
Так, як пчолы ў жоўтым воску,
Як алтар, так зіхаціць!
Як бы з стужак, як бы з кветак
Дыван пекны ткач саткаў,
Як бы з руты ды нагнетак
Букет велькі май уклаў.
То ў дэсані, то у клеткі,
Ў жывых фарбах б’ецца ён,
Ну! Не людзі! Дальбу, кветкі!
Іх лісточкі даюць звон.
Хіба ж гэта не ў палетак
Якім чарам я папаў,
А ў гародчык з рожных кветак,
Дзе артыста засяваў.
І мо гэта не дзяўчыны
Гудуць летам над снапом,
А каліны ды маліны
Цягнуць ручкі за хмялём.
Бачу я: ідзе ігрышча,
Там вяселля шчыры смех.
Чую скрыпку, дудка свішча,
Ў флейту дуоць, як у мех.
Льецца песня, бягуць тоны,
Аж душу на часці рве.
Ў барабаны б’юць, у званы,
Вецер ў губы сабе дзьме.
Дрыжыць колас, серп аж пеніць,
Сыпле іскры з-пад зубоў.
Перавёсла рукі шчэміць,
Сноп ісці скакаць гатоў.
Вот ігрышча, так ігрышча!

Нат і копы пайшлі ў тан.
Ім у тахту пожня свішча,
Падцінае барабан.
Неба, гледзячы, з'яснела,
Морам чыстым разлілось,
Так, як люстра, пасінела,
З слонкам ясным абнялось.
Лес махае галавою;
Дуб, нахмурыўшыся, спіць,
Вольха шэпча з лешчыною,
Беразняк кусты смяшыць.
Мухаморы, як жаўнеры,
Ля дарогі сталі ў рад.
Гараць жарам іх каўнеры,
Шапкі блішчаць так, як гад.
Баравік — грыб над грыбамі —
Аб пень спёрся, злы стаіць,
Робіць суд ён над братамі,
Годзіць, просіць згодна жыць.
Суравежкі з казлякамі
Вядуць сварбу ў добры лад.
З страху рыжык з маслякамі
Ў мох зашыцца быў бы рад.
Птушак шчогагат ўсюды млее,
Па лісточках ўверх бяжыць,
То стужэе, то слабее,
То на голлях заскрыпіць.
Мушу ўзяцца да работы,
Мушу мець мазоль на знак,
Мушу ліць і я так поты,
Каб прызналі, што радак.
Дайце, жнейкі, серп займісты,
Дайце гострую касу,
Змяту з нівы хлеб зярністы,
З травы белую расу.
Дайце хусту мне пікову,

Кіньце беленькі хвартух,
Зраблю фарбу я цянёву,
Вас змалюю ў адзін дух.
Толькі шкода, фарб замала —
Трудна будзе рысаваць.
Няма ж такой, каб блішчала,
Няма ж пэндзля дзе дастаць,
Што маршчынкай на паўціне
Ценем лёгкім след вядзе,
Адным змахам па хусціне
Твар адбіў бы, як ў вадзе.
Зраблю квачык з мархавення,
З розных ягад фарб націсну,
З грудзей вырву сноп пламення,
Жывой крыві каплю пырсну —
І спрабую, мо змалюю
Нашу Касю, мо счарую,
Вочы — неба, броў — чарненька,
Гараць шчокі, з губ — маліны...
А мая жа ж ты міленька!
Не спаткаў такой дзяўчыны,
З такім жарам, з такім спрытам.
А галоўка, як бы жытам,
Як пшаніца каласамі,
Залаціцца над грудзямі.
Доўгі косы вянком ўюцца,
Зубы белыя смяюцца.
Стан танюцькі, як былінка,
Ну і Кася, ну дзяўчынка!
Як царэўна, як багіня!
Як нарцыса, як вяргіня!
Як лілея на Дунаю.
Як пралеска сярод гаю,
Цвіце Кася на ўсю вёску
Зоркай яснай. Каб хоць крошку,
Каб якіх яшчэ дзве хварбы,

А то скупа, мала барвы.
Мархавенне ў руках мнецца,
Квачык мой на часці рвецца,
Сіл не стане гэткім летам
Змаляваці. Пайду светам,
Мо больш хварбаў там націсну,
Мо ў артысты пэндзаль свісну.
Вось тагды-то я спрабую, —
Ўсіх, суседзі, вас змалюю!

1902-1903

ВОСЕНЬ

Восень гумны накладае,
Возіць снапы, рашчыняе
Хлеб галодным гаспадарам:
“Ешце, людцы, вы нядарам
Працавалі усё лета,
Закусіце хоць за гэта”.
Бульбу з ніўкі верне ў мех
Ды барзджэнька прэ ў засек.
Тне капусту з качанамі,
Гусей гоніць з бацьянамі
У далёкі край за горы,
За азёры ды за моры.
“Птушкі мілы, не клянiце,
А малiтвы гаварыце,
Каб вас хвіля не забiла,
Каб акула не ўкусiла,
Каб вярнуцца клекатацi,
Пастушочкаў забаўляцi”.
Восень — мiла гаспадыня:
Дзе нi глянеш — поўна скрыня
То арэхаў, то пшанiцы
Па куточках у святлiцы.
Аб усiм яна так дбае,

Нівы зябліць, засявае,
У папары руніць жыта,
Каб на весну было сыта.
А гасцінец — поўны люду!
Да мястэчка, як да цуду,
Бягуць хлопцы і дзяўчаты,
Гоняць быдла, жарабяты.
Бабы вязуць грыбы, семя,
Стан, ручнік, маток, адзенне,
Масла, сыры, мак, хвасолю, —
Што здразіла на іх долю,
Поўны рынак людцаў крыку,
А што смеху, а што рыку!
Гогуць гускі, пішчаць свінне,
Над снасцінкай курта вые,
Сорка цягне яйкі з возу,
Бэрка плаціць за бярозу.
Янук годзіць новы боты,
Юрка свішча для ахвоты,
Крыся мерыць каптан ў люстры,
Агатулька рэжа хусты.
Кася глядзіць ў Пайкі кветкі,
Белы кашчмір на жакеткі,
Пацеркі ў чатыры шнуры:
Будзе дружкай у Бандуры.
Гандляр мерыць гарцам соль,
Шаптун лечыць нейкі боль;
А як мне ды без тавару
Паказаць нат стыдна твару.
Пайду лепш за места скокам,
Кіну яшчэ разок вокам
На лясочак, на палетак,
Ці такія, як улетак.
Не такія — іншы шаты:
Летніх відны толькі шматы.
Месцам кветка без вяночка,
Месцам грыбок з-пад кусточка

Гляне быстра, вушкі стуліць,
Затрасецца. Восень глуміць
Усе кветкі, ўсе галінкі,
Ўсё змятае да сцяблінкі.
Восень чысціць зіме гладка,
Бо той ў белі было б гадка
Праскакаці ў нас па полях,
Былі б ножкі у мазолях.
Пыл на сукні парассеўся б,
Ў белы шчокі слінай ўеўся б.
Чыста, чыста па ўсім полі,
Аж на сэрцы грызуць болі.
А дзе ж зелень, а дзе стужкі,
А дзе песні, а дзе птушкі?
Ўсюды старасць, смутак веє,
З хмарак дробны дожджык сее,
Слонка нізка чэша косы.
Дубняк смутны стаіць босы.
Лужок жоўты. Загон шэры.
Рэкі крые лядок белы.
Ў лесе свішча вецер, плача.
Па бярозках сойка скача.
Сава гудзе, вабіць зайцаў.
Чуць не згрыз сабе я пальцаў,
Прыраўняўшы, паглядзеўшы
Нашы жыцце. Ўпаў, замлеўшы,
Прымкнуў вочы; бачу твары
Усё знакомы: пры алтары,
На хрысцінах, на вяселлі,
То на йгрышчы, то ў касцелі,
То пры працы, то пры песні,
Тут і слезы, тут балесці,
Тут магілы, тут і труны,
Тут грамніцы, тут цалуны...
Нейка пекла, нейка каша!
А дзе ж шчасце, братцы, наша?

1902-1903

МУЖЫЦКАЯ ДОЛЯ

Цяжка жыць, трудзіцца,
Калі няма долі,
Жыта не радзіцца
На мужыцкім полі.

З капы умалоту
Не болей асьміны,
І еш за работу
Чорны хлеб з мякіны.

Прыйдзе восень, — трэба
Заплаціць падаткі,
А тут няма хлеба
І грошы няхваткі.

І жыві як знаеш,
З бяды выручайся —
Калі сілу маеш,
Долі дажыдайся.

Гдзе ж ты, мая доля,
Гдзе ж ты захавалась,
Без цябе няволя
І бяда засталась.

На руках мазолі,
Дзень і ноч труджуся,
Не маючы долі,
Бедным спаць лажуся.

А устаўшы рана,
Вазьму касу ў рукі
І іду да пана
Касіць яго лукі.

І за сорок грошы
Дзень касой махаю.
Кажуць, пан харошы —
Далібог, не знаю!

Аканома знаю —
Ды і як не знаці,
Штодзень спатыкаю
Тут на сенажаці.

Штодзень слухаць трэба,
Як ён лаець брыдка;
Не пражыць без хлеба,
Цярпі, мой Мікітка.

Цярплю, сцяўшы зубы,
І касой махаю,
Сонца сушыць губы,
З смагі паміраю.

А дамоў вярнуся —
Гдзе ж тут аддыхаці —
І ізноў бяруся
Касу пакляпаці,

Каб назаўтра рана,
З гостраю касою,
Сенажаць у пана
Выкасіць з расою.

Гдзе ж ты, мая доля,
Гдзе ты, адгукніся!

1903-1904

МУЗЫКАНТ БЕЛАРУСКИ

Зайграю на дудцы,
Вытну на гармоні,
Заплачу на скрыпцы
Аб мужыцкай долі.

Надта ж ужо цяжка,
Душа з гора рвецца,
Слёзы так і льюцца,
Сэрца з болю б'ецца.

Ну і грай жа, скрыпка,
Хай ляціць там песня,
Або свет пачуе,
Або душа трэсне.

Скрыпка хутка плача —
Аж лес лямантуе,
Толькі яе ноты
Сыты не пачуе.

Хаця ж і пачуе —
Музыканта злае:
“Глядзі, ён, хамула,
Аб роўнасці бае”.

Ды так сыпну смыкам,
Як агнём, па струнах,
Што ад майго грання
Людзі энкнучь ў трунах.

Ну, дык плач жа, скрыпка,
Мо паны пачуюць,
Як хамы без хлеба,
Без страхі начуюць.

І зацяў музыка
Смыкам ды па струнах —
Пташкі задрыжэлі,
Пчолы сціхлі ў вуллях.

Музыкант галосіць,
Скрыпка не махлюе,
Хутка “хамску” песню
Увесь свет пачуе.

1904

НЯМАШ, АЛЕ БУДЗЕ

Нямаш хлеба, нямаш солі,
Нямаш шчасця, нямаш долі.
Як ля ранку сляза блісне,
Жаль да ночы сэрца цісне.

Як здразіўся ў хамскай долі,
Цярпі жыцце. З божай волі
Гэта ж мука для нас звіта?
Скажы, чуеш, Езус, біта.

Дзеда, бацьку, сына катам
Прадавалі. З нашым братам
Чаўпуць паны колькі могуць.
Пара, браткі, а то змогуць,

Калі будзем патураці.
Досі, крыкнем: “Мы у хаце,
Ў Беларусі, ў сваім краю.
Сведкі — сонца, дубы з гаю,

Што не вы, а мы панамі
Над зямлёй, над лясамі,
О, прыйдзе — пара настане,
Што за крыўду мужык ўстане,

Зробіць суд над панам-катам,
Альбо згіне, альбо братам
Назавём, дамо зямліцы,
Сколькі ў нас, няхай з жывіцы

Паны жывуць, з цяжкой працы
Ставяць хаты, не палацы,
Да спякоты ды марозу
Прывыкаюць. Хутка з возу

Спадзе шчасце. Не чакайце,
Нам зямлю, паны, аддайце.
Пагаворым, паталкуем,
Так раздзелім, як змяркуем,

Каб ні многа і ні мала,
Каб зямля матуляй стала
Для усіх, каго здарзіла,
Каб больш паноў не тварыла”.

1904

ВАМ, СУСЕДЗІ

Вам, суседзі, вам, кумочкі,
Беларусы-галубочкі,
Пяю з сэрца, падцінайце,
Вы грамадай голас дайце.
Зложым песню цэлым людам.
Выйдзе пекна, стане цудам.
Як свет светам яшчэ стаў,
Такой песні не слухаў:
Восем, дзевяць... і мільён
Грудзей зльецца ў адзін тон,
Дадуць песню, а ў ёй труд,
Доля, жыцце. Ці ж не цуд?
Ад вякоў мы, братцы, спалі,
А тут разам заспявалі.

1905

ВЕРА БЕЛАРУСА

Веру, братцы: людзьмі станем,
Хутка скончым мы свой сон;
На свет божы шырай глянем,
Век напіша нам закон.
Не чарнілам на паперу,
Дзесь ў архівы не здае, —
Ён збірае поту меру
І на ніву нашу лье.
Землю поіць — яна родзе
Сок ў зярнятах нам на хлеб.
Спажываем, а ў народзе
Штось як шэпча: “Ўставай, слеп!”
Веру, братцы, ў нашу сілу,
Веру ў волі нашай гарт:
Чую агонь ў нас — не брыну,
Бачу, братцы, мы не з карт,
Мы не з гіпсу, мы — з камення,
Мы — з жалеза, мы — са сталі,
Нас кавалі у пламенні,
Каб мацнейшымі мы сталі.
Цяпер, братцы, мы з граніту,
Душа наша з дынаміту,
Рука цвёрда, грудзь акута,
Пара, братцы, парваць пута!

Кастрычнік - лістапад 1905

ДОБРЫЯ ВЕСЦІ

Ах, браце родны, нясуцца весці,
Ўжо граюць маршы там на ўсходзе;
Над кожнай хатай, у кожным месцы
Шчабечуць птушкі нам а свабодзе.

Усіх злучыла чароўна слова;
Жалезны вобруч скуў нам далонь.

І matka сына даць нам гатова,
І жонка мужа вышле ў агонь.

І дзед старэнькі бяжыць ў дружыну,
І ўнучак следам дзеда спяшыць;
Хлопец, абняўшы любу дзяўчыну,
На барыкадах смела стаіць.

Ах, браце, крэпка сіла ў народзе!
Добрыя весці зусюль ідуць,
Бо то мільёны разам у згодзе
Да лепшай долі смела ідуць.

Ах, браце, важны момант прыходзіць,
Важну афяру прыйдзеца даць:
На небе сонца шчасця усходзіць,
Толькі патрэбна хмары прагнаць.

Снежань 1905

ПЕРАД НОВЫМ ГОДАМ

Загарак б'ець, ляцяць мінуты,
Дзевяцьсот пяты кончу год.
Хаджу па хаце, як атруты,
У жылах чую зімні лёд.
З кутоў глядзяць мярцоў шкілеты;
Па косткі плюшчыць цёпла кроў.
Ах, страшны, страшны быў год гэты,
Яшчэ страшнейшы будзе зноў!
Праз вокны бачу поўна поле
Старых, малых. Ах, чую крыкі!
Салдат людзей там рэжа, коле;
Казак дзяцей падняў на пікі.
Ляціць, як віхар, matka ў болю,
Хватае труп малога сына;
А тут і ёй якраз на долю
Трапляе гострая шраціна.

Бабулю сіву топчуць коні;
Хлапец ляжыць без ног і рук.
Ах, льецца кроў праз цэлы гоні!
Ах, бог вялікі, сколькі мук!

.....
Нясецца гром з сталіц па краю;
Вяроўкі шыбеніц скрыпяць.
Самадзяржаўных гіцляў зграю
Народ рабочы хоча змяць.
Сатрап шчыміць кулак зладзейскі,
Засыпаў грошмі подлых слуг;
Яшчэ паслушны полк гвардзейскі,
Яшчэ ў жандараў мае слуг,
Яшчэ працуюць чорны сотні,
Яшчэ баіцца цёмны полк.
Але як выдасць грош свой злотні,
То, мусіць, будзе дрэнны толк:
Гвардзеец кіне, жандар здрадзіць,
І чорна сотня плюне ў рот;
Пан Вітэ нат пакіне радзіць.
Як я разважыў — добры год.
Як я раздумаў — будуць плёны,
Будзе добры ураджай.
Біце ў званы, біце ў званы!
Новы год, народ, страчай!

Снежань 1905

НЕБЫВАЛЫЯ ЧАСЫ

І песні заціхлі, і смеху не відна,
І дзеці старэнькімі сталі.
І ноты вясёлы музыкам браць стыдна,
Радасны струны парвалі.
І фарбы артыстаў смутна рысуюць,
І цені ясны зміраюць.
І вершы паэты з жалем рыфмуюць,
І сэрцы кроўю сплываюць.

Студзень 1905

ЛАСЫ

Вот каб я быў сацыяліст ды яшчэ стрэльбу меў,
То я б так грэў
Станавых, стражнікаў, земскіх і другіх сабак!
А то ж — толькі кулак!

Прыходзяць сацыялісты, пісулькі прыносяць,
Бунтавацца просяць.

А каб жа ж далі толькі пораху
Жменьку, пісталет, дубальтоўку,
Аддаў бы апошнюю залатоўку
За кулі і шрот.
Во так гэты род надаеў, так уеўся ў косці.
Такой нагнаў злосці,
Што ані ратунку!

Станавы — пан, земскі — яшчэ большы.
А хто гад найгоршы —
Дык стражнік з Заполля!
А каб яго нядоля!
Было б каму губіць свет!
А каб яго прапаў след!

Гэта ж свіней пасвіў два рокі
У нашага Пятра Сарокі.
З пастуха пайшоў да земскага фурманом.
А цяпер царскі аканом,
Пан-стражнік, шышка!

А каб табе спухла кішка!
Каб табе вылезлі вочы,
Каб ты не меў спакою ні ўдзень, ні ўночы,
Як ты стармасіў мяне,
Як у халоднай сядзеў праз цябе!
Набрахаў, аскардзіў, далі медаль.
Толькі што не маю стрэльбы — жаль,
Але я не дарую, плясну,
Хоць паленам па мазгавішчы, як у свечку ясну!

Не будзеш жыць, гад!
Хоць у вас такіх шэльмаў шмат,
Але іх мятуць,
Штодзень б'юць!
Пачаўшы з сената
Аж да стражнікава брата,
То бомбай, то з пісталета, —
Штодзень гіне апалета!
Бо то гэтай драбязы і намножыў цар,
А карміць мусіць гаспадар,
Знакім тым, мужык.

А ведама: кожны з царавых слуг прывык,
Акром пенсіі, грабіць мужыка.
І чым спрытнейшая рука,
Тым чыны скарэй ідуць.
Глядзі — міністр, генерал,
А за што? За тое, што, сказаўшы па-расійску, “воровал”.
А як мужыкоў, так за палена дроў
Садзяць на пяць гадоў.

Вот як нас, што не хацелі гарэлкі піць
Ды падаткаў плаціць,
То так казакі ссеклі,
Што ўжо не будзе горш балець у пекле.
А пасля мяне і яшчэ двох
Засадзілі ў астрог.

Сядзелі. Але ж там рознага народу шмат.
Вот, не раўнуючы, як у касцелі...
Толькі што, праўда, там ксяндзоў не нат,
Але ўсё ж такі аднаго мелі.
І добры быў чалавек, —
Не забуду век!

Як мы ў турме рабілі галодну забастоўку,
То так усе пад канец маркотнымі сталі,
Што найбольш спалі.
Толькі ксёндз ды яшчэ салдат

Як запяюць “Марсыльянку”, брат,
Так паняволі ўсе ўстаём
І разам песню пяём.

Пасля мяне выпусцілі, а ксёндз дык там застаўся,
З слязьмі ён са мною развітаўся,
Навучаў, прасіў, крычаў нат услед:
“Не гультай, Пятрук, помні, на той свет
Гані, каго трэба,
Бо не ўбачыш неба,
Бо мы табе станем сніцца,
Калі не будзеш мсціцца”.

Ну, дык я цяпер, Пятрук, ратуючы душу,
Прыказанне мушу
Спаўняць улёт.
Каб толькі шрот,
Дубальтоўку мець, пісталет —
Так зараз пралажу след!
Навяду масты з матэрыялу,
Каб дасталося не толькі стражніку, станавому,
земскаму,

Але і пану генералу,
Знакім тым, губернатару нашай губерні.

1905

ПАДШТАНДАРАМ

Не плач, матуля,
Не сярдуй, татуль.
Што забілі Вінцуля,
Што не прыйдзе адтуль;

Што чырвоны штандар
Прад народамі ён нёс;

Што крычаў: “Гасудар,
Ці наеўся ты слёз?

Ці напіўся крыві,
Ці накрыўдзіўся нас?
Мы з штандарам прыйшлі:
Расплаціцца ўжо час.

Штык далоў! шаблю вон!
Не страляй ў нас, салдат!
Ад прысягі Гапон
Аджагнаў цябе, брат!”

А тут “плі!” закрычаў
Капітан у сядле,
І салдат задрыжаў
І даў залп у агне.

Пахіснуўся Вінцуль,
Штандар цісне ў руках.
Тут падскачыў патруль
І падняў на штыках.

Калі брызне з грудзей
Кроў гарача цурком,
Як крапідлам, людзей
Ахрысціла кругом.

Вінцуля на руках
На магілкі нясуць;
А труна ў вянках,
І ў працэсі ідуць

І жабрак, і салдат,
І раз’еўшыся пан,
І шавец-небарак,
І сам той капітан

Чалом б'е ўслед труне, —
Вочы поўныя слёз,
Праклінае сябе,
На сябе непахож:

“Я забіў, я праліў
Пралетарскую кроў,
Я душу загубіў,
Заплаціць я гатоў”.

Капітан ашалеў
І атруты узяў.
А народ асілеў, —
Штандар ўгору падняў

І нясе, і пяе,
І мільёны вядзе,
На варога-цара
Крэпку руку нясе.

Не прапаў наш Вінцуль:
Ён жыве сярод нас.
Павярнуўся патруль,
Прылучыўся у час.

І салдат не такі,
Як тагды к нам страляў;
Капітан не жывы, —
То б яго не пазнаў.

Неслухмяны салдат
Афіцэру гіркне:
“Я народу сын, брат!”
Ў дэманстрацы ідзе.

На прыказ падаць залп
У чырвоны штандар —

Выстрал пусціць на жарт
У аблокаў алтар.

А народ і п'яе,
Пад штандарам ідзе,
На варога-цара
Крэпку руку нясе.

Нясе доўг у грудзях
Для тыранаў цара,
І прыказ у вачах:
“Цару згінуць пара!”

Кастрычнік. 1905

МОРА

(Рэвалюцыя народная)

Не такое цяпер мора,
Не такі у хвалях шум:
Цяпер бурна, страшна мора!
Хваля поўна дзікіх дум.

Мора вуглем цяпер стала,
Мора з дна цяпер гарыць,
Мора скалы пазрывала,
Мора хоча горы змыць.

Мора злуе, крэпнуць хвалі,
З дзікім шумам бераг рвуць;
Гром грыміць у сіняй далі,
З мора брызгі ў неба б'юць.

Месцам хваля стогнам рыкне,
Месцам плач сарвецца з губ,
Месцам бераг болем ікне,
Гром грыміць у тысяч труб.

Мора зброіцца палкамі,
Шум русалак разбудзіў,
Запаліўся смок агнямі,
Неба чорны гнеў пакрыў.

Бог сярчае: злая бура
Псуе вельмі святы сон.
Б'еща, рвеща ўся натура,
Аж дрыжыць нябесны трон.

Трон дрыжыць, не спяць прарокі,
Бог склікае святы сход;
А там радзяць, што аблокі
Мусяць штурм пусціць у ход.

Бой пачаўся. Войска бога
Залпам паліць ў горды хваль...
Мільён згіне, — нова змога
Расце крэпка так, як сталь.

Растуць сілы мора злога,
У размаху відзен гарт;
Не адступяць войскі бога...
Бой пачаўся не на жарт.

Такі бой вякамі жджэцца,
Такі бой гігантаў дасць,
Ў такім бою толькі грэцца,
Ў такім бою толькі пасць.

Кастрычнік 1905

ХРЭСТ НА СВАБОДУ

На усходзе красна неба;
Нас не дзівіць — так і трэба!
Кроў ракамі льецца ў мора,
Салдат гіне там ад гора

Без кашулі і без хляба;
Нас не дзівіць — так і трэба!

Гоняць сына, гоняць мужа,
Мы слухаем цара дужа.
З душы б'ещца скарга ў неба,
А мы маўчым — так і трэба!

Жандар стрэле, казак б'ещца,
У народа спіна гнецца
Ад налагаў з солі, хлеба,
А мы плацім — так і трэба!

Ў Пецярбургу змерлі людзі:
Ім прашылі куляй грудзі,
Бо то з песняй і з алтарам
Пайшлі з папом перад царам.
А цар сыпнуў, як бы з неба,
Тысяч куляў — так і трэба!

Дурняў хрысціць на свабоду.
Цар навуку даў народу,
Паказаў ім, як бы з неба,
Што больш цара не патрэба!

Тагды Гапон у грамаду
Бяжыць, крычыць: “Трэба ладу,
Трэба шроту, бомбаў, стрэльбаў,
Трэба біць нам гэтых шэльмаў.

Трэ злізаць усіх міністраў,
Бюракратаў, антыхрыстаў”.
Чую яшчэ голас з неба,
Што цара павесіць трэба!

З той пары Масква, Варшава,
Рыга, Вільня, Бак, Лібава,

Беларусь, Літва, Расея
Гоняць вон цара-зладзея!
Народ чуе голас з неба,
Што больш цара не патрэба!

Бомба — трах! Сяргей у шматы,
Мірскі бяжыць аж дахаты,
Цар у страху, сенат млее,
Беданосцаў аж хварэе...
Кладуць сеткі, каскі, бляхі.

Найбольш страшаць — гэта лякі:
Ціха колюць, цэльне стрэляць,
Так, як жыта, чарцей мелюць.
Народ чуе голас з неба,
Што свабоды яму трэба!

Люты 1905

НА МАГІЛЕ

На магіле ўзыду дубам,
Пачну шаптаць братнім губам
Аб іх долі, аб свабодзе,
Стану песняй у народзе!
Пастух дудку з мяне скруціць,
Як заграе, кроў замуціць,
Як заенчыць, кожны стане:
“Што за гранне, што за гранне?
Што то будзе, што то будзе
З гэтай песні ў нашым людзе!”
Гостры зубы, як бы з пілы,
Колюць, рэжуць, цягнуць жылы,
Смяляць, паляць, пякуць, студзяць,
Старых, малых са сна будзяць.
Як на вуглях кожны стане:
“Што за гранне, што за гранне?
Што то будзе, што то будзе

З гэтай песні ў нашым людзе!”
Ліст дубовы пад хлеб сцелюць,
Жолудзь яго ў жорнах мелюць,
А дзе з дуба хоць пылінка, —
Грудзь трасецца, як асінка;
А дзе толькі дудка свішча, —
Людзі бягуць, як на йгрышча,
Як на дзіва кожны стане:
“Што за гранне, што за гранне?
Што то будзе, што то будзе
З гэтай песні ў нашым людзе!”

1905-1906

МАЕ ДУМКІ

Хацела б быць зярном пшаніцы,
Упасць на ніўкі вёскі,
Зазалаціцца, без мятліцы
Даць хлеб смачнейшы трошкі.
Хацела б быць я рэчкай быстрай,
Абегчы родны край!
Дзе нападць, а дзе скупаць,
А дзе ўтуліцца ў гай,
То зашумець, то зашаптаць,
То спаць ў салодкім сне,
То зноў сарвацца, зноў гуляць,
Агнём кіпець у дне.

Ды так разгрэцца і спяніцца,
Каб у неба хваляй здаць,
Украсці сонца, зноў спусціцца
Й больш света людзям даць.
Прыгарнуць усё ў дарозе,
Каплю шчасця, долі ўліць,
Думаць ўсюды аб народзе,
Родны край усюды сніць,
То рассыпацца расою

Па галінках, па лістках,
То абняцца так з зямлёю,
Каб ніхто разняць не мог!
Альбо ветрам абярнуся
Ды над светам пралячу,
Цёмным віхрам закручуся
І на месяц заскачу.
З усёй сілы і размаху,
Як крэсівам, ў звёзды дам,
Сыпне іскраў сноп ад страху,
Задрыжыць аж месяц сам:
“Хто ты, скуль ты, чаго хочаш,
Чаго выеш і шуміш?

То праз слёзы нам рагочаш,
То гарыш весь і дрыжыш?”
Я — пасланец, вецер буйны,
Прыляцеў на суд вас зваць!
У нас цёмна, край наш хмурны,
Ад цямоты людзі спяць.
Я там біўся, я там віўся,
Я ім хаты паламаў,
А ўсё ж такі не дабіўся,
Каб народ свой голас даў!..

1905-1906

МОЙ САД

Стаіць мой сад пад белым цветам:
Нарцыс — стыдлівых поўны крас,
Звісае бэз ў акно букетам,
Тюльпанаў куст расцвёў зараз.

Цвіце ляўкой, ў пуках рабіна;
Вішнёва дрэва ў малацэ;
А там парэчка, там маліна,
А там мой граб малы расце.

Люблю мой сад, як расцвітае,
Як салавей свой трэль вядзе,
Як цвет галінку прыгібае,
Як пчолка мёд адтуль нясе.

Люблю мой сад ў маёвым ранку,
Як тоне ён у расістай мгле,
Як ліпа шэпчацца пры ганку,
І як зязюлька “ку-ку” шле.

Люблю мой сад пад белым цветам,
Люблю, зялёным як стаіць;
Люблю, як грушы спеюць летам
І як работай ён кіпіць.

Люблю мой сад у позну восень,
Як плод звісае да зямлі,
Як голкі сыплюцца ад сосен,
Як залацяцца сліў лісткі.

Люблю мой сад у крэпку зіму,
Як у крышталах ўвесь дрыжыць,
Як дзяцел, сеўшы на галіну,
Зімову песню загудзіць.

1905-1906

ЛЕС

Высокі лес, шумі-скрыпі,
Расу хавай,
Ў раку ўлівай;
Грыбы расці,
Не дай цвісці
Жалобным кветкам.

Нясі палеткам
Свой доўгі дзень,

Кладзі на пень
Ў гірлянды мох, —
Сцялі пасцель,
Каб кожны мог
Прылегчы спаць.

Высокі лес, ці чуеш гром,
Як ён злуе са ўсіх старон?
Як па дуплах дрыжаць зязюлі?
Як хмара з хмарай пайшла ў гулі?
Тарахнуў гром.
Маланка паліць
На вугаль чорны ўвесь гарэх.
А во і град па голлях смаліць,
А во на злосць, а во на смех
Пярун натрое дуб разбіў.

А во пяць елак зачапіў
Круцясты віхар,
Гне іх ўдвое.
А во ў гняздо якраз абое
Упалі буслы;
Пішчаць іх дзеці.
А во няма куды падзеці
Кустоў маліны перад бурай.
А во і зайчык дрыжыць скурай.
На кветках пчолак град пабіў.
Пазёмкі з купін дожджык змыў.
Усё хаваецца, дрыжыць,
Усенек лес цяменькім стаў.
Па голлях шум;
У лесе штурм.
На землю сцелецца навал.
Высокі лес, гусценькі лес,
Іскрыцца бела шата.
Ў крышталях іва,

Бяроза сіва,
Ў мароз прыбрата,
Чакае свята.
Зялёна елка —
Быццам з пудэлка.
Стаіць ў дрымоце
Дубок пры плоце.
Кусток каліны
Абпёр галіны
На трухлай тоўстай борці.
Заціхлі песні
Ў лістох цярэсні.
У гнёздах пуста,
Дзе было густа
Птушак вясною.
Дзятва лясная
Да нас злятае
З цёплага краю,
Аж з-за Дунаю.
Сойка зімуе,
Цецер такуе,
Дзяцел такоча,
Сава рагоча;
Верабей ля хаты,
Смецюшок чубаты,
Ды сястра-сінічка —
Нашы вечны госці.

1905-1906

НА ЧУЖОЙ СТАРОНЦЫ

Маркотна мне. Чужы я людзям.
Цесна душы. Цесна грудзям.
Бягу думкай ў край далёкі,
У лес цёмны, ў бор высокі,
Ў сваю вёску, ў сваю ніўку.
Бачу выган, бачу Сіўку;
Вунь кароўкі бягуць з поля...

Ой, да хаткі! Кінь мне, доля,
Хоць расінку з нашай вёскі,
Хоць былінку, хоць дзве крошкі
Ад палудня майго брата.
Ой, як любя родна хата!
Ой, як мілы родны край!
Паляцеў бы, як у рай!
Раднюсенька мне сярмяжка,
Шнурок, лапці, каптан, дзяжка...
Ўсё там міла, бо мне родна,
Нат смяцінка сэрцу годна.

1906

АРТЫСТ ГРАЙКА

Скрыпка грае, скрыпка скача,
А музыка ў душы плача,
Сцісне струны, смыкам жахне,
Аж ад болю народ ахне.
Чорны вочы блісь слязою,
Струны стогнуць пад рукою,
Сам музыка з скрыпкай зліўся
І, як вецер, ў неба ўзвіўся,
Весь у песні, весь у тоне,
То смяецца, то зноў стоне,
То людзей усіх абніме,
То адступіць, камень кіне.
Во, глядзі, па горах скача,
Мігам сеў на скале, плача,
Слёзы збрызнуў, гоп у мора;
Як маланка на прасторы,
Свеце, гасне, ціхне, млее,
Ўместа агню іскра тлее.
Рука стала; смык згастрыўся
І, як змяя, ў скрыпку ўпіўся.
Што заграе, што забяе,
Сам артыста толькі знае.

1906

СУСЕДЗЯМ У НЯВОЛІ

Ад сваіх хат, ад сваіх ніў,
Ад усіх братоў, хто толькі жыў,
Нясу слязу, нясу я стогн,
Нясу нагаек царскіх звон.
У нас там ноч, у нас там стук,
Мы ацямнелі з страшных мук,
З нас пот ліецца, сохнуць грудзі.
Нас катуюць! Чуйце, людзі!
Чуйце, чуйце, руку дайце!
Мы вам родны. Праўду знайце:
Ці у долі, ці ў нядолі —
З вамі станем ў адным полі,
Рука ў руку з вашым братам
За свабоду перад катам.

1906

У ДАРОГУ

Цераз моры, акіяны
Палячу ў далёкі край,
Бо люблю я ураганы,
Бо я ў буры чую рай;
Бо на дзікіх грывах хвалі
Маім думам лягчэй плыць;
Бо у дзікай, страшнай буры
Я аб песні магу сніць;
Бо я толькі на прасторах
Ў звонкай ліры маю слух;
Бо у дзікай, страшнай буры
Крэпне мой свабодны дух.

1906

БУНТАЎНІК

Снегу горы. Мароз цісне,
Аж скрыпяць малыя санкі;
А Тамаш па Сіўцы свісне —
І капытам з Мураванкі.
Так галопам прэ дахаты,
Аж у храп пайшла скаціна.
Ці не едзе ён у сваты?
Мо сумье там дзяўчына?
Мо спяшыць ён на ігрышча?
Мо музыка там іграе?
Усе пугай свішча, свішча,
Усё Сіўку паганяе.
Прыляцеўшы на падворка.
Сані кінуў, бяжыць ў хату:
“Выбачай ты мне, свякроўка,
Выбачай і ты мне, тату.
Выбачай і ты, Гануля,
Жонка любя, сэрцу міла,
Птушка мая ты, зязюля,
Помні, каб тут не тужыла.
Выбачай, сыночак родны,
Што няхрышчаным пакіну, —
Можа, будзеш ты галодны,
Можа, будзеш есць мякіну,
Можа, станеш клясці татку,
Можа, камень за мной кінеш,
Мо пачнеш ты лаяць матку...
Бога бойся, а то згінеш.
Бацька любіць цябе вельмі,
Не нацешыцца даволі.
А што зробіш, калі шэльмы
Хочуць злавіць да няволі?
А там могуць, не судзіўшы,
На вярхоўку ды угору...”
Тут Тамаш, слязу праліўшы,
Ды праз дзверы, ды у нору.

Студзень — люты 1906

БУРА ІДЗЕ

Зноў навіслі цёмны хмары,
Зноў туманы неба крыюць.
Зноў па свеце ходзяць мары,
Зноў крапчэй нам віхры выюць.
Зноў надходзіць для нас бура,
Зноў маланкі бягуць радам,
Зноў шалее ўся натура, —
Зноў засыпле свежым градам.

1906

СЫНОК МАЛЕНЬКІ

Татульку, я хачу чытаць;
Татульку, хачу свет пазнаць;
Татульку, ехаць хачу праз моры;
Татульку, пабачыць хачу горы.
Як я буду вучоным, татульку,
Куплю табе тытуну у люльку,
Куплю яшчэ кажух белы
Дый армяк суконны цэлы;
Куплю сарочку нову
Дый сашонку клянову.
Пачнеш, татульку, араць
Дый сынку спамянаць.
Матульку тож люблю,
Чырвоную хусту куплю,
Хвартушок рабенькі,
Андарак палавенькі;
Пацерак на адзін шнурок
Купіць для цябе твой сыноч.
Толькі чытаць навучыце
Дый у свет сынка пусціце.
Тагды, татулёчку,
Сівы галубочку,
Тагды і, матулька —
Рабенька зязюлька,
Куплю абяцанкі.

1906

Сірацінка слёзкі лье,
Неба кожную лічыць.
Сам бог сілы ёй пашле,
Адвагі пазычыць.

Як на камень ці на сталь
Скоцяцца слязіны,
Чыста спяляць: велькі жаль
Ў слязе сіраціны.

1906

РОДНАЯ ВЁСКА

Вёска мая, чараўніца,
Што сэрца ўкрала?
А мо Вілля-балаўніца
Хваляй захлястала?
Мо дубровы захапілі
Бішчэ ў маім сэрцы?
Мо суседзі наварылі
Любчыку ў манерцы?
Бо куды я ні звярнуся,
Куды я ні гляну,
З табой, вёсачка, спаткнуся,
Цябе успамяну.
Еду морам — ўсё здаецца,
Што плыву Віллёю;
І ў Сібіры сэрца б'ецца,
Край мой, за табою.

1906

НАШ ПАЛЕТАК

Наш палетац паміж межаў,
З-за каторых цвіце збожжа;
А наш скравак штось залежаў,
Наш загон зысці не можа.

Ці то глеба да нічога?
Ці то рукі ў нас слабыя,
Што не маем зерня свога,
Што мы ходзім, як сляпыя?
Глеба чорна, ў руках сіла,
Толькі нашых гаратаяў
Некась мара ўсё звадзіла
Гэн за межы да выраяў...
Наш сявец не раз там кідаў
Залатое зерне з жмені;
Ён не раз там плёны выдаў,
А у нас раслі каменні.
Наш палетак не араты,
Палынамі цвіце ніва.
Ну-ка, братцы, кумы, сваты,
Да работы станьма жыва!
Хто араці добра зможа,
Хто разоры скоро ладзіць.
Хто шчасліва сее збожжа,
Хто гароды добра садзіць, —
Жыва, жыва за работу!
Без аглядкі, хто што можа,
Усе роўны без расчоту,
Усіх праца будзе гожа!

1906

З НОВЫМ ГОДАМ

Гэй ты, братка Новы годзе,
Што з сабою нам нясеш?
Што пасееш ты ў народзе?
Што на нівах ты пажнеш?

Ці развяжаш ты нам путы,
Ці не будзеш нам ліхі?
Ці зноў прыйдзеш такі ж люты,
Як той сёмы быў, стары?

Ці разгоніш цёмны хмары,
Ці слязу з вачэй абтрэш?
Ці, як бацька, кінеш чары
І да спячкі пазавеш?

Гэй, скажы нам?!

1907

ВЯСКОВЫМ КАБЕТАМ

Ой, сястронкі, ой, вясковы,
Ой вы, кветкі прызавяты!
Вашы твары, як васковы,
Вашы шчокі слязьмі змяты...

Як каліну град страсае,
Як пярун каменне крышыць,
Так лёс рана вас ламае,
Так жыццё красу вам нішчыць.

Сколько болю ў вачох хмурных,
Сколько скаргі з губ збялелых,
Сколько срэбра ў косах густых,
Сколько поту з рук абмлелых!..

А за гэта вам дзве дошкі
І крыж з хвоек ледзьве збіты,
І у памяць плачуць дочки,
Бо й яны, як вы, забіты.

Ой, кабеты, ой, вясковы,
Ой вы, кветкі прызавяты!
Ой, лілейкі вы без мовы,
Ой вы, птушкі бескрылаты!..

1908

Скора прыйдзе вясна,
Панясецца “ку-ку”
Праз лясы, праз палі,
Праз наш Нёман-раку;
Па Вілле па сястры
На плытах паплыве
Аж пад вокны да хат
І вясёла гукне:
“Дзецюкі, гу-гу-гу!!!
Ўжо вясна на дварэ!
Ўжо трава на лугу,
Ужо кветкі ў траве!
Гэй! хутчэй за саху,
Ды араць, ды араць...
Ды усім у спяху
Засяваць, засяваць...
Ды глыбей, ўсё глыбей
Зерне сыпаць ў зямлю...
Ды хутчэй, ўсё хутчэй
Упраўляці раллю...
Каб драсны не цвілі,
Каб асот не тырчаў,
Каб ячмені зляглі,
Каб авёс аж драмаў;
Каб вам бульба была,
Як той яблык ў саду;
Каб капуста зрасла
Велізнай з галаву!
Тады будзе крапчэй
З горам стаць да вайны
Ды скарэй і лягчэй
Рваць ланцуг цемнаты...”

1908

ТРЫ КВЕТКІ

(З украінскай)

Калісь, як выходзіў я з хаты айца,
Тры кветкі ў дарогу узяў для жыцця:
Ад маткі і брата дзве кветкі дастаў
А трэцю найлепшы мне друг дараваў.

І покі не звянуць тры кветкі мае,
Значыць, што тужаць усе тры па мяне.
Хутка прабеглі дні шчасця, пацех, —
На слёзы і гора змяніўся мой смех.

Я глянуў на кветкі: аж братня завяла,
Шчырага друга пад плесняй ляжала;
Адна толькі кветка як сонца цвіла:
Бо крэпка любіла матуля адна...

1908

З ЧУЖЫНЫ

І душна, і цесна, і сэрца самлела
Мне тут на чужыне, здалёк ад сваіх...
Як птушка на скрыдлах, ляцець бы хацела,
Як хваля па моры, плыла бы да іх!

Ўзнялася б, здаецца, расінкай на хмары,
А хмары бы ветрам сказала я гнаць
Далёка, далёка, дзе сняцца мне чары,
Дзе боры густыя над Нёмнам шумяць;

Дзе пацеркай белаў Вілля прабягае,
Дзе Вільня між гораў гняздо сабе ўе,
Дзе кожна дарога і крыж мяне знае,
Дзе ўсё, усё чыста вярнуцца заве.

Там я нарадзілася й вырасла ўволю,
Там першыя словы вучылася казаць.
Затое сягоння ляцела б стралою
Там з імі з усімі год Новы спаткаць!

Ой, мілыя, мілыя, снегам пакрыты
Загоны, лясочкі, дарожкі мае!

Эх, як вы у сэрцы маім не забыты,
Як часта абраз ваш у думцы ўстае!

А вы, бледны твары, панураны ў працы,
І ты, друг мой, смутак з іх слёзных вачэй,
Прыміце сягоння прывет мой гарачы,
Каб жыць нам было ў гэтым годзе лягчэй!

1909

ГРАЙКА

Граў бы я многа, ды сіл не хватае,
І рвецца за стрункаю струнка,
Хоць песня яшчэ не замёрла ўдалая,
Хоць родзіцца думка за думкай.

Граў бы я многа, ды смерць кажа “годзе!”,
Ў магілку мне ладзіцца кажа...
Эй, рвіцеся, струны, што гэта мне шкодзе?
Ў магілку супольна мы ляжам!

Можа, з той ліры вырасце іва,
З парваных струн — белыя кветкі;
Можа, вясною будуць ігрыва
У дрэўца ценю гуляць дзеткі;

Можа, хто з дзетак скруце жалейку —
Ўнучку паломанай ліры,
І так зайграе, што ўсенька зямелька
Пачуе мой водгалас шчыры!

Дзедавы струны, рана парванья,
Зноў громка азвуцца, як званы:
Песня, за жыцце яго недаграная,
Ў сэрцы унука дасць плёны.

А на задушкі пад цёмнаю івай
Жывое пачуецца слова,
Што песня устала з стотысячнай сілай,
Жыве мая ліра нанова!

1909

ГАДАННЕ

Загадай, зязюля, закукуй аб шчасці,
Варажы аб долі запрапаўшай Насці:
Дзе вянок руцяны, дзе сыноч ядыны,
Дзе краса падзелась з лічыка дзяўчыны?
Чаму у аковах Насці тонкі рукі?
Чаму твар скасіўся ад страшэннай мукі?

На грудзях запаўшых вузялок з зямлёю —
Ўсё, што з вёскі Насця вынесла з сабою.
У халодных мурах бела вяне цела;
Насця ўдвое гнецца, за год пасівела.
Замест вочак сініх — поўны слёз дзве раны;
Тварык без румянца, як папар з'араны...

Ну, гадай, зязюля! Закукуй аб шчасці,
Варажы аб долі нашай беднай Насці!

...Зашумела птушка, седзячы ў вярбіне:
Знаць, што шчыра хоча варажыць дзяўчыне...

1910

“ЛУЧЫНКА”

З “Лучынкай” паволі ў зімовую ночку
З хаты да хаты пойдзем шукаць,
Мабыць, забыты людзьмі у куточку,
Хлопец-сіротка дзе хоча чытаць.

Можа, дзяўчына, спраўшы кудзельку,
Будзе ў запечку маркотна сядзець
Або ў зімовую нудну нядзельку
Праз выбіту шыбу на поле глядзець.

Падойдзем да іх мы з “Лучынкай”, пасвецім,
Аб роднай старонцы сцікавіма іх, —

Можа, з “Лучынкай” іскры разнецім
Ў думках і сэрцах сіл маладых.

І мо з “Лучынкi” іскры гарачы
Асвецяць цёмны хлопцаў куток
І распраменяць вочы дзяўчаці, —
Ахвотней сядзе прасці лянок.

Паволі, ціха, ў роўнай меры
Будзем з “Лучынкай” наперад спяшаць
З вёскі ў вёску, праз кожныя дзверы
Клікаць, каб моладзь святло выйшла ўзяць.

Моладзь, вы — сіла ў кожнае хаце,
Вы — сонейка, радасць для бацькі, для маці.
Вучыцеся, старайцеся, багаццеся у сілы,
Бо ждзэ вас з надзеяю край наш радзімы.

1914

СІРАЦІНКА

У кашульцы чорнай, зрэбнай.
Тварык сплаканы, мурзаты;
Ані бацькі, ані маткі;
Дзядзька выгнаў з роднай хаты.

На узмежку сядзіць, плача, —
Куды дзецца — знаць не знае;
Гадок шосты пайшоў толькі...
А тут ночка... страх... змяркае...

Не плач горка, сiрацiнка,
Беларуская дзяўчынка!
Спяць сном вечным бацька, matka, —
Не пачуюць це, дзiцятка,

Не памогуць твайму плачу,
Не траць сілы дарагія:
Жыта сiва спаць ця прыме,
Дожджык цёплы шчочкі змые,

Пасцель мякку трава ўсцэле,
Пырнік ножкі ўкрые босы;
Сном забудзешся спакойным,
Вецер вольны спляце косы.

Каласочак ця накорміць,
Сонка яснае прыгорніць:
Крыж расстайны будзе таткай,
Ралля чорна — роднай маткай.

Ўстань з узмежка, не плач горка,
Глянь у неба: зорка ясна,
Што найдалей свеціць міла, —
Твая гэта, твая ўласна.

Вер: не згінеш, сiрацінка,
Беларуская дзяўчынка!
Ў нашым краю многа гэтак
Ў людзі выйшла сiрат-дзетак...

Сiраціна! страх дзіцячы
Зглушы ў сэрцы, расці жвава —
Цябе жджэ народна справа!

1914

* * *

Арлы-брацці, дайце скрыдлы,
Бо ўнізе жыць мне збрыдла;
Кiньце кожны адно пёрка,
Бо жыць ўнізе стала горка.

Хачу, арлы, ляцець з вамі
Над гарамі, над мурамі,
Крыллем хмары рассякаці,
Смела ў неба заглядаці;

Жыць ў аблоках над зямлёю,
Скрыдлы раніць ў страшным бою,
Кроў з-пад сэрца людзей піці
І ўгару к сабе ўзнасіці.

Арлы-брацці, дайце скрыдлы,
Бо між людзі жыць мне збрыдла,
Кіньце кожны адно пёрка,
Бо унізе жыць мне горка!

1914

* * *

Адкрый, пані, добра пані,
Цісавы вароты:
Нясуць жнейкі, нясуць жнейкі
Вянец шчыра-злоты.

Сонца грэе, сонца грэе,
Паспела пшаніца.
Ясна пані, добра пані,
Красна маладзіца.

Ой, час табе, сэрца спела,
Час вам, пшонны зёрны,
Пахіліцца, палажыцца
Пад каменны жорны.

Ой, час табе, сэрца спела,
Жарам запылаці,
І, як колас залаценькі
Ураджай нам даці.

Сэрца кліча, сэрца кліча,
Як зязюлька шэра.
На той голас адгукніся,
Наша пані, шчэра.

Сцеражыся праспаць, пані,
Веснавы дзянёчкі
І той сэрца голас ціхі,
Што заве уночкі.

Наша панна не слухае
Той далёкай весці,
Бо на што ёй свае дзеткі,
Калі нашы песціць,

Бо на што ёй свае дзеткі
І сямейка ўласна,
Калі нас, як дзетак, любіць
Наша пані ясна.

Хоць паненцы міла, люба
З намі ў добрай радзе,
Але лёс, адвечны бацька,
Скора ад нас скрадзе.

Ідзе вораг-панявольца,
Нясе злоты сеці,
Выйдзі, выйдзі, каралеўна,
Выйдзі ка мне з клеці.

Ой, як табе расці, кветка,
Расці-красаваці,
Калі гром-пярун і бура
Могуць ця зламаці.

Ой, як сэрцу маладому
Задаваць атруту,
Калі просіць, моліць шчасця
Хвіліну, мінуту.

Будзь шчасліва, будзь шчасліва,
Красуй ўсім на дзіва
А мы пані не забудзем,
Пакуль будзем жывы.

1915 (?)

А П А В Я Д А Н Н І

ПРЫСЯГА НАД КРЫВАВЫМІ РАЗОРАМІ

Быў цёплы асенні дзень. Нівы ціха адпачывалі пасля летняй працы. Цёмны лес шаптаўся ў глыбокай задуме. Буслы тужліва ляцелі на вырай.

Гэтага дня, маркотны і згорблены пад цяжкаю хмараю невясёлых дум, ледзьве-ледзьве поўз стары Мацей у поле.

— Галава баліць, рук не зняць,— бурчэў ён, падцягваючыся. — Дзяцей дагадаваўся, а адпачыць некалі і няма за кім.

Так ён сам сабе жаліўся.

Праўда, у Мацея было трое сыноў: аднаго ўзялі ў войска, другі паехаў да Пецярбурга шукаць хлеба, трэці пайшоў за парабка да двара, а бедны Мацей з жонкаю і дзвюма малодшымі дзяўчаткамі астаўся ў хаце на сваёй гаспадарцы.

Бедната, адзіноцтва, сілы ўжо не тыя,— а рабі і рабі, працуй без канца... Мардасовічу — за лён, Бізуноўскаму — за пашу, а там і за бульбу плужы і плужы штодзень на адработках, так што сваё, хоць і вузка, але і то лында, і то няхват часу ў пару засеяць. Вось і цяпер,— суседзі ўжо даўно пасеялі і пабаразнілі, а Мацей толькі першы дзень выйшаў на сваё і то быў хворы. Аднак, перамагаючы сябе, насыпаўшы жыта ў хвартух, напляваў у жменю, чарпануў зярнят і са словамі “радзі, божа” сыпануў зерне на чорную глебу.

Зярняты замільгацелі на раллі. А Мацей стаяў з пасалавеўшымі вачыма і шаптаў: “Не магу... Надта ж галава баліць і сон морыць”.

І, не ўкладаючыся і не пасцілаючыся, ён, як стаяў, так і лёг, так і заснуў...

Спаў, як пласт, упоперак загона з раскінутымі рукамі. Ліцо было бледна, губы чорныя ад смагі; дыхаў ён часта і з

якімсьці хрыпам. Здалёк выглядаў на чалавека, каторага вот-вот раскрыжавалі і прыбілі да зямлі, і так ён паволі канае.

Мацей спаў і сніў. Сніў ён, што сабралася моц народу на яго ніве: былі там і маладыя, і старыя, і мужчыны, і кабеты, і дзеці — у розных апратках, і ўсе крычалі:

— Вузка! Цесна! Мала!

А Мацею здавалася, што і ён сам стаіць пасярод гэтага народу, і што ўсе чакаюць, што і ён сам, Мацей, скажа, і што вот-вот к яго сэрцу падыходзіць нечы жаль, і што ён таксама пачынае крычаць:

— Вузка! Цесна! Мала!

Аж, здаецца, выбягае сам сусед Астап, заціснуўшы кулакі, і крычыць яшчэ мацней ад Мацея:

— А скуль узяць? Скуль дастаць? Кажы, скуль?..

Тады захістаўся народ і зароў:

— Глядзіце, во прасторы! Во нівы, лясы, палі! Усе гэта наша!..

А Астап:

— Лжэце! Няпраўда! Не дадуць: то казённае, дворнае, — ні я, ні вы не маем права.. Не дадуць, паб'юць...

Вось далей здаецца Мацею, што з цьмы народу выходзяць яго тры сыны: парабак дворны, салдат і работнік пецяўбургскі і становяцца на калені і прысягаюць громка, ясна, паволі:

— Мы дамо! Мы — сіла! Мы — права!

Мацей абліваецца потам, сэрца яго б'ецца... І здаецца яму, што ўсё гэта спавіў туман: толькі разоры стаяць, поўныя крыві, а над імі вісяць тры скрыжаваныя далоні... І раздаецца ціха ясны голас:

— Мы — сіла! Мы — права!..

1906

НАВАГОДНІ ЛІСТ

Быў марозны вечар і кудаса на дварэ.

Настуля, падаваўшы быдлу, прылягла на печы і пачала думаць аб сваім сыне Міхалюку, каторага ўжо год як здалі ў салдаты і загналі аж у Разанскую губерню.

Ад вясны ўжо не было ніякай весці ад яго. У вёсцы хадзілі чуткі, што Міхась упаў з каня на манеўрах і забіўся. Але бацькі неяк не верылі гэтаму, хоць і часта горка плакалі, — найбольш матка. У канцы пастанавілі паслаць крыху грошай на Новы год і напісаць аб сваім жыцці.

Юзуль, значыць, бацька Міхасёў, пайшоў на вёску па адстаўнога артылерыста, пісаку на ўсю ваколіцу, а Настуля асталася ўходжвацца каля худобы. Змарылася, змерзла і цяпер грэлася, думаючы аб сваім Міхасю.

“Мой ты сыноч родненькі, за светамі”, — думала ўпаўголас, прысціскаючы рукі да высахшых грудзей.

— Жонка, запалі лучыну! — азваўся Юзуль яшчэ за дзвярыма. — Прывёў пана пісара.

Цераз якую мінуту ўжо ўсе трое сядзелі за сталом. Унтэр пісаў. Настуля свяціла яму, а Юзуль дыктаваў:

“Кланяемся мы табе, бацькі родныя, Юзуль Канцавы, бацька твой, і Настуля Канцавая, маці твая, і сястра яшчэ, Агата Канцавая, па мужу Каратканога, з вёскі Бульбенішкі, і ўсе твае знаёмыя і незнаёмыя кланяюцца.

Жывём добра, чаго і табе жадаем. Зіма ў нас крэпка. Паўмястэчка згарэла на сёмуху. Ураджай быў не надта вялікі. Хлеб у нас скончыўся перед калядамі. Красулька ацялілася: пекны, дзякаваць богу, бычок, падласы. У мястэчку стражнікі пабілі людзей; усё выйшла з-за крыжа, што паставілі без дазвалення начальства. Адну кабеціну нават застрэлілі. Мацей з Юркам пабіліся за дровы. Мы купілі сабе парсючка на зельну. Цётка Каруся прасіла цябе паздаровіць; ёй вецер увосень саўсім страху садраў з хаты. Лебядзіха прыняла прымака. З Амерыкі ўцякаюць людзі, бо і там дрэнна. У воласць не маем з чаго заплаціць. А Скрабы і да гэтай пары не справілі экзекві па бацьку. Сталяровым аўчынкі вельмі добра вырабіў Ёсель. На кушцю нам было смутна без цябе. Кісель удаўся. Маці пасля аплатка папярхнулася — пэўне, ты ўспамянуў. А вучыцель усё сядзіць у астрозе. У мястэчку яшчэ дзве манаполькі адкрылі. Бабы ўжо папралі зрэб’е, пачынаюць пачэсы. Народ не ўспакоіўся. Улетку па дварах стаялі казакі. Корму для скаціны хваце, толькі саломы дакупім

з два вазы. У земскага нехта пакраў канфітуры. Куры гэтага года добра нясуцца. Сіўку падкавалі ў суботу. У Кастулі Капейчыхі ізноў дачка нарадзілася — не рады яны, бо хацелі сына. Больш нічога не было без цябе. Ага! У трэцюю Думу выбралі дэпутатаў, бо другую распусцілі: кажуць, мужыкоў там зашмат было, вельмі зямлі дамагаліся ды нікога слухаць не хацелі. Ад новай Думы нічога яшчэ не дачакаліся. Кажуць, выбралі ад нас дэпутата, што калісьці Расію немцам прадаў.

Кланяюся табе мы, бацькі родныя, Юзуль Канцавы, твой бацька, і Настуля Канцавая, твая маці, і пасылаем табе восем злотых на боты або на што іншае.

Пісаў унтэр артылерыі Бадрычэўскі”.

1907—1908

АСЕННЯ ЛІСТЫ

Сядзелі на прызбе, кланілі к сабе галовы, як дзве высахшыя макаўкі пад сільным ветрам і вялі гарачую гутарку.

— Дзякуй, Сымонка, дзякуй, што адведаў ты мяне хаця перад смерцю. Рад, вельмі рад, — скрыпеў сухім голасам Сцяпан. — Гляджу на цябе і не веру сваім вачам — ці гэта ты, ці не ты?

— Мо і не я, — смяяўся Сымон, — пастукай! Толькі паволі, бо я цяпер шклянны, гы-гы!

— Смех смехам, а кусок часу. То ж мы з табой і не бачыліся з тае пары, як я купіў у Меера рабую карову і як прытрапілася, помніш?.. тое...

— Як не помніць? — помню.

— А знаеш, удалая была жывіна, словам не сказаць, — і ўежна, і да зімы ўладна, і на цяляты, проста гад — не карова...

Пыхкаў Сымон люльку, напіхаючы тытунь, і падрыгваў выблекаванымі вачыма.

— Да таго часу, ваша, камень пакаці, то пакрышыцца. А што казаць пра скаціну! Яно ж нежанатыя былі тады?

— Гавары мацней, не чую! — наставіў вуха Сцяпан.

— Нежанатыя былі! Дзецюкі, як дубы, аж народ аглядаўся. А цяпер што? — трухло! Вунь унуку майму трэцяму гэты год на лёсы.

— Ці ж гэта так даўно? — Падняў з задзіву Сцяпан навішыя бровы. — А я думаў, гадоў пятнаццаць.

— Павысахлі рэчкі... хо-хо! — кепкуе бяззубым ротам Сымон, — пят-нац-цаць, дрэнна, дрэнна, ваша, лічыш! — Б'е па плячы старога. — А як мяркуеш па нас, будзе ўжо па трынаццаць? Бо я думаю, што не! Глядзі, толькі, толькі зубы выражаюцца. — Паказвае бяззубы рот.

Ускалыхнуўся вецер на сухіх галінках, быццам смерць сміганула лёгкім ценем па ліцах старцаў.

— Эй, Сцяпане, Сцяпане, старыя мы ўжо пні! Адною палавінай на гэтым баку, другою на тым. Фю! Жыццё, як тая муха, бззз! і праляцела, — пстрыкае пальцамі Сымон у паветры.

— Так, так, яно-то так, праляцела, — годзіцца Сцяпан, — але як аглянешся назад, як падумаеш ды прыпомніш тыя магілы, насыпаны сваімі рукамі, на слёзы выліт... каху-каху! — папярхнуўшыся горкім словам, кашляе. — Ось, спытай суседа і сведку аб пройдзенай дарозе, — паказвае скурчаным пальцам на крыж пры варотах, — усіх маленькіх пахаваў, усіх аплакаў. Не пашкадавалі, родненькія, мяне... старога, не пашкадавалі! — адно за адным, адно за адным, як пацерачкі, пакаціліся. — Згарнуўся ў кручок і кідаў жаласную скаргу ў вочы распяцця. — Ну, — заківаў галавою, — яго святая воля! Вечнае адпачыванне!..

А крыж-старавіна замшалым ліцом глядзеў на абодвух і думаў сваю думу... Разам, пэўне, са Сцяпанам свой век скараталі, разам старэлі і горбіліся. Мо не адна бура над іх галовамі шумела, не адзін гром у іх сэрца мераў, а яны ціха смутак сабе павяралі. Нат і паходзілі адзін на аднаго: абодва шэрыя, сухія, замкнутыя ў сабе, панура глядзелі ў зямлю.

— Праз крыж твой і мукі, — выбач ім, пане! — кончыў сваю малітву Сцяпан і ўжо крыху спакайнейшым голасам вёў далей гутарку:

— Жывём цяпер толькі ўдвух. Вось сяджу часам на прызбе і думаю: ану, хто каго перастаіць? Хацеў, было, падперці, але, як ужо на тое пайшло, — паглядзімо, хто каго: ці я яго, ці ён мяне? Равеснікі ж, бачыш, Сымоне, і мы з ім. Шчэ бацька мой нябожчык паставіў, якраз у той год, як я меў нарадзіцца.

І тут Сцяпан папраўляецца, сядзе добра, бярэ Сымона за рукі, як ён прывык рабіць з кожным свежым чалавекам, і пачынае свой сказ, мо ўжо тысячу раз пераказаны ім у жыцці.

— Бацькі мае былі гаспадары, але дзеці ў іх не гадаваліся. Народзіцца худое, зялёнае, гадоў два-тры пакавэнчыцца ды памрэ. Перапрабавалі ўсяго чыста. Хто чаго не парадзіў: лекі, знахары, шаптухі, а skutку ні на шэлег. Знаку — ні той божа. Ходзіць гэта мая матка са мною, восьмым ці дзевятым, а пошасць, — знакам тым халера, — косіць народ, што ні радачкі. Хмарай ідзе па ўсёй старане. Людзі не згадаюць, што і рабіць: абворваюць вёскі, моляцца, на афяры даюць, крыжы ставяць. А матка гэта мая і кажа да бацькі: “Чалавечку, пастаўма і мы крыж, жывучы на аднаселлі... Мо і нас бог укрые ад заразы, а мо і дзеткі стануць гадавацца! Пасля яна-то спамінала, што быццам крыж агністы мільгануў ёй перад вачыма. Парадзіліся, пагаварылі ды паставілі злева ля варот. Праз колькі тыдняў я і нарадзіўся, — хлопец не хлопец, а цвік! так, такі дзіця-каўбук. Бабка стала купаць, зірк — і рукі адняліся... На правай лапатцы ў дзіцяці, знакам тым у мяне, чырвоны крыж, так, такі крыж — радзімы знак. Суседзі на здзіў дзівіліся: адны варажылі шчасце дзіцяці, другія — наадварот. Хе-хе-хе! значыць, прыйшоў на свет божа ўжо з крыжам. А после калі пасыпаліся — так толькі крыжы, крыжы па ўсёй скуры... А душа шчымам шчыміць. Бацькі з пажару не выйшлі, няшчасце з жонкай, астрог, калецтва, а после — як пацерачкі, — да апошняга...

Сціснуў галаву касцістымі рукамі і горка плакаў. Сівое валоссе сіратліва касмыкамі разносіў вецер. Дзеравяныя кулі пры нагах мёртва качаліся ад сударажнага плачу.

— Сцяпане! — крэпка надумаўшыся, азваўся Сымон. — Чуў, шмат чуў ад людзей пра тваё адзіноцтва, але што зробіш, жыццё трасе чалавекам... ой, рэчкі павысахлі... так трасе, так трасе, як вецер лісцем на дзераве! А мы з табою, Сцяпане, праўду сказаць, асеннія лісты, патрасе шчэ крыху намі, патрасе, і адпадзём! О-ё-ёй! рэчкі павысахлі... бззз! і праляцела... А вазьмі хоць мяне: і жонка жыве, і дзяцей маю, і не калека. А дабра, што плюнуць. Палын кіпіць у грудзі, гаркаценне цераз берагі... — паказвае на сэрца. — Выгнالی бацьку на старасць — і жабруе. Ох, рэчкі павысахлі... А што зробіш? Мусіць, там было так напісана... — Глядзіць, як гусак, адным вокам у неба.

.....

Асенняе неба і хмарна і зімна... не адкажа вам, пажоўклыя лісточкі. Вецер толькі закальша і знікне. Адзін звон мо па вас заплача шчыра, а зямля-маці прытуліць спрацаваныя косці. Елка або бяроза пусціць карэнне ў вашы збалелыя сэрцы, выцягне з іх усю горыч і вынесе ў вясёлай зелены суроўмаму свету... канец мукі.

1910—1912

ЗЯЛЁНКА

Курсістка Зялёнка з кожным днём нікне. Пецяўбургскі клімат, шчыры валакіта, дабівае слабагрудых. Зялёнка кашляе, гарыць уся, на твары выпечаны румянец. Часам гэтак мімаходам зазірне да люстэрка: “А мамачкі мае, да каго я падобна?” — задзівіцца, ды далей за работу. На свае лекцыі бегае, у школе з дзецьмі гадзіны з чатыры працуе, а вечарамі і сама яшчэ вучыцца, чытае...

Збоку гледзячы, жыццё ідзе, роўна вада плыве. Лішэнэ перад доктарам мусіла прызнацца, што ўся радня вымерла ад сухоты. А на пытанне, ці сама хварэла ў малалетку на якія хваробы, адказала, што добра не ведае, бо гадавалася ў вёсцы, а прастацтва ў дзяцей прызнае толькі такія хваробы, як падвей, перапалох, урокі і лечыць іх хатнімі толькі

спосабамі: замовамі ды падкурваннямі. Праўда, солі, помніць, драбінкі давалі глытаць, нейкія вузьялкі на нясуканай нітцы насіла гэтак гадоў пяці-шасці. А после, як помніць, то ўжо была здарова, як рыба, і толькі апошнімі часамі нейка слабасць аблягла. — Гм!.. — адбуркнуў, нічога не сказаўшы, доктар і крэпка задумаўся.

Аднак слухі хадзілі аж запрошлую зіму, што Зялёнка труцілася, што выбягала, спацеўшы, у адной сарочцы на мароз, усё каб набавіцца якой ліхой хваробы. І што цяпер толькі супакоілася, калі мэта стала ясней...

Зялёнка — вельмі скрытная дзяўчына.

— Якая ты цяпер высокая стала за апошні год, — дзівуюцца таваркі.

— А бывае, што ў апошні год жыцця людзі падростаюць, толькі мо не ў рост, — горка дакончыць таварышак гутаранне Зялёнка і чуць-чуць усміхнецца куткамі спаленых губ. Чорныя косы далікатна абвіваюць дробны тварычак... У пасінеўшых кругах вочы блішчаць двума распаленымі вуглямі.

— Наша Зялёнка быццам не з гэтага ўжо свету, — перапалохаўся Мацюк — медык, спаткаўшы Зялёнку ў сталовай.

— Зялёначка мілая, я прыйду, цябе паслухаю.

— Прыйсці — прыйдзі, калега, але я не спявачка, каб вы мяне слухалі.

— Ну-ну, Зялёначка, перцу сёння зашмат з'елі. — І дактарчук адышоў, як змыты.

Зялёнка блізка што заўсёды задуманая, часта не адразу адкажа, калі яе спытаеш.

— Зялёнка, дзе ты? — часам смутна зажартуюць курсісткі.

— Тут, пры вас, — ціханька адкажа, прачнуўшыся ад задумкі.

— Ой, Зялёначка, Зялёначка! ты зусім выйшла з каляіны нашага будняга жыцця. Усё недзе блукаеш за светамі.

— Ды што з вамі? працую, як усе вы, ем і шчэ больш ад вас, сплю, смяюся... А што цяпер задумалася, так аж сорамна

прызнацца да такой глуздзячыны: глянула праз акно на асенні дзень ды гадаю, ці ўжо ў нашай старонцы лісце з дрэваў асыпалася, ці яшчэ не, бо ў нас восень пазнейшая.

— Вось табе на, куды Зялёначка паехала! Грачыха цвіце, што аж у лабараторыі пахне, а яна: ці лісце ўжо апала. Яшчэ прыйдзе пара на холад... Рыхтуй толькі футра.

Нібы смяюцца курсісткі з Зялёнчыных думак, але добра разумеюць, што гэта значыць: “ці лісце апала”, бо як пыталі доктара, то сказаў дабітне, што, пэўне, восені не ператрывае.

Паўтары нядзелі Зялёнка не паказвалася на лекцыях. Закраталася маладзёж, што станцыя ў Зялёнкі сырая і цёмная, што не кожны дзень Зялёнка абедае.

У суботу ў Зялёнкі бітком набіта. Зялёнка спярша ляжала, а пасля не вытрымала і ўстала. Усе такія ласкавыя, вясёлыя, блізкія, што аж міла глядзець — радня радней. Зялёнка крыху сланяецца, але ходзіць, загаварвае з кожным... П’юць гарбату, смяюцца. Але смех нейкі недасмеяны; гоман недагамонены. Цень скрытага смутку то тут, то там мільгне праз вочы гасцям. Усе могуцца на вясёласць. Гутарка чапляецца сяго-таго.

Украінец Хведарчук нат бандуру прывалок. Рыжаватая чупрына аж па струнах вехаціць, а ён выкідвае рамянам, запяваючы: “Ах, мамка, мамка, нашчо мене народыла?” Так галосе шчыра, што быццам сапраўдны сірата ўбіваецца на памінках роднай мацеры.

— І я шкадую, калега, што цябе мамка нарадзіла,— пагладзіў па чупрыне Вішняк-Мінчук: — Але маеш, пі гарачую гарбату і цешся з жыцця, покі час.

— Ха-ха-ха! верна сказана,— паддакнула Зялёнка, — покі час... ха-ха.. каху-каху! — і зайшлася сухім кашлем.

Вясёлая кампанія прыблекла, сціхла.

— Піце, налівайце,— паспяшае вінаватым голасам загаварыць Зялёнка, — ішчэ не ўміраю.

— Не пляціце неблыцу! — нехта буркнуў.

— А ведаеце, Сабаноўскага з хіміі асеклі, — прыдумвае Вішняк на скорую руку, каб пачаць гутарку.

— О-о-о! на апошнім экзаманце?

— Чаго-о ж? У-а! вялікая штука, байкі.

— А ля байкі сядзі зноў дні і ночы. Е-е! у кудлатага галава ўёміста: за тыдзень, другі ўсю хімію перагрызе на рэпу...

— Ага, багабоце, чуць не забыла, — перапыніла Берабейка.

— Го-го! чуць “багабоце” не забыла, а калі тое было святое ніколі, калі Берабейка помніла? Вам па галаве толькі снуюцца ноты і ноты ды біры-бам-бам-бом партэзіяна.

— Я-я, багабоце, механік такую дзіч пляце, аж вушы, багабоце, пухнуць, — Берабейка падстаўляе далонь к роту тэхнолага. — Ледач механіка — ні-ні... тс! А то за “багабоце” вочы выдзеру.

— Дык не кажыце сваёй пагаворкі, бо гэтага мала. Але калісь выйду на Неўскі і ва ўвесь голас закрычу: “багабоце! багабоце!” — і не проста закрычу, а ў кулак затрублю, аж покі вас не адвучу.

Берабейка чырванее па вушы ад праклятай прывычкі, бо што слова, то яна ўплятае “бога-бойцеся”, і так скоро, так гладка рве, што, збоку слухаючы, адно і разбярэш з яе гутаркі “багабоце”, “багабоце”... Затое механіка сёння лішэнь азлавала Берабейка, зараз пачаў дапякаць.

— Даруй на гэты раз, пракляты чалавеча, — просіць Берабейка, — больш не буду, бо справа важная. Пасуляніс піша, багабоцеся (гы-гы), з Якуцка, што нашы, багабоцеся, галадуюць, зіма ідзе, багабоце, а іх адзенне хоць па ветры пускай.

— Ну што ж, трэба падаткам сябе аблажыць і зараз выслаць хаця крыху, — параіў Мінчук.

Хто пры сабе меў грошы, зараз палез да кішэні. Зялёнка тож рубля выбрала з століка.

— А скажыце, ці хто кніжкі ў перасыльную занёс? Бо я ўзялася гэта сама зрабіць, але захварэла...

— Любви все возрасты покорны! — загрымеў густы бас за дзвярыма.

— У-у! Кульгач-сірата, паспяшай, а то Нойка самавар, як бач, у канцах забярэ!

Студэнт, грубы, у выпаланеўшай куртцы, светла-русы, як канапляны куль, уваліўся ў цесную станцыйку.

— Зялёначка, Шаляпін прыязджае! — крыкнуў адным духам.

— Цыт, басіста! заўтра іду дзяжурьць на “Дэмана”.

— Любви все возрасты покорны, — спяваючы, акруціўся на пяце і кінуў шапку ў кут, аж са два разы перакулілася.

— Ты што стральбу адкрываеш?

Кульгач, ні на што не зважаючы, рукі пацірае не то з холаду, не то з радасці. Здароўем і маладосцю ад яго б’е.

— І так за тыдзень буду сядзець, як верабейка, высока, высока і дэману (Шаляпіну) біць брава-бравва-ва-ва!

— Кульгачыку, калега, і я заўтра з вамі пайду дзяжурьць, зайдзіце толькі па мяне, — умаўляеца Зялёнка.

— Згода! Рэхт! толькі а пятай будзьце гатовы, трэба додніка прыйсці, а то тысяч пяць заўтра будзе дзяжурьць.

— Публіка! — бразнуў бандурай Хведарчук. — Хто посміе таварышку Зяленку вывесці заўтра ў горыд, тай того оштрафуюм!

— Аш-тра-фуюм! — засвістала тоненькім галаском маладзенька бястужаўка Маня.

— Тай бога бойся, не пышчы, дытыно!

— Публіка, слухайце! — Маня стала на крэсла. — Пры мне доктар прыказаў Зялёнцы хоць паўтара тыдня не выходзіць з хаты.

— А калі так, то аштрафуюм, — годзяцца ўсе з тонкагалосай Маняй.

— Аштрафуюм, — рыкнуў спознена Уладзімір з прозвішчам Сібіра.

— Гэй, Сібіра, ты што спіш?

— Хра-хра, — прыкідваецца Сібіра спячым, доўгія ногі выцягнуў упоперак усей станцыйкі.

Адзін са студэнтаў, убачыўшы, што Сібіра прымкнуў вочы, схапіў за ножкі крэсла. Сібіра паляцеў бы, каб у пару не заступілася Зялёнка.

— Сібіру дайце спакой, Сібіра часу не марнуе, глядзіце, як печ нагрэў! (Хухнула ў паветра — пары ані знаку, а толькі ногі, ногі выцягнуў ад сцяны да сцяны.) Сібіра, мы скакаць будзем — месца! — засмяялася.

Шуць! — і скурчыў доўгія цыбы Сібіра. Брр-брр! — пасыпаліся яблыкі з кішэні.

— Гэта для вас, я і забыў, — засаромеўся, як дзіця, Сібіра і пачаў падбіраць.

— Мне до! во, два ўжо трымаю. Бярыце, Берабейка, Маня, Хведар.

Сібіра, здраваны, выпрастаўся, згарнуўшы густыя валасы з чала, паходзіў на зубра, замашысты мужчына, з дзіцячым немаль шчэ ліцом, дабрадушны, запусціў зубы ў яблык і пачаў кратацца каля самавара.

Сібіра з Зялёнкай жывуць у вялікай зажыласці. Усе смуткі і радасці Сібіра павярае Зялёнцы.

Зялёнка нат часта дапісваецца на пісульках да Олі, дзеўчука Сібіры: “Сястра і друг вашага Уладзіміра цалуе вас крэпка, крэпка”. Нейкі нястрыманы язык пусціў пагалоску, быццам сакрэтна чытаў драму, супольна напісаную Зялёнкай і Уладзімірам, што глаўная асоба ў той драме — гэта Сібіры дзед, калісь у Акатуй высланы з таго сяла, адкуль Зялёнка, недзе з-пад Нарава ці якога іншага месца; адным словам, каля Белавежскай пушчы развіваецца дзея.

Ці праўда гэта, ці няпраўда — трудна верыць на слова. Але Зялёнка і Уладзімір любяць тэатр абое, у Марыінку чорнымі-светлымі ходамі прабіраюцца.

Найпазней прыйшоў Шмулька.

— Як маецца?

Шмулькі струкавата галава, як лахмата вольха, матляхаецца ў накланых ва ўсе староны:

— Ці жывы, ці здаровы?

— Што ж так позна? — азваецца прыязліва разнагалосае пытанне.

— Не меў часу!

— Шмулечка, я хвора, я ўміраю, а ты вачэй не пакажаш, — прымільваецца Зялёнка да Шмулькі.

— Выбіраўся, ды ўсё работа стрымлівае, і сёння пільную кінуў, каб вам білет прынесці. У панядзелак пойдзем у дваранскую.

— Шмулька, на гэты канцэрт? Маніш, грэшніку... Я ўжо два тыдні таму назад была ў касе; пайшла толькі так, для пацехі, што нібы на такі важны канцэрт магу пайсці я — Зялёнка-курсістка. Ведама, аказалася такая цана білетам, што нам, вучашчымся, нат грэшна туды свой нос ткнуць.

— Во-во! гэта вам, але не мне. — Шмулька важна ўлажыў рукі ў кішэні і прайшоўся па станцыі, надуты, як індук. — Што вы, то не я! Я Шмулька, толькі за пачотным білетам згадзіўся пайсці паслухаць.

— Тгы, — рагатнулі.

А Шмулька няздатна далей круціць, махлюе, каб Зялёнка не дагадалася, што для пацяшэння яе, хворай, Шмулька эканоміў доўга, покі сабраў, каб купіць білеты на гэты канцэрт!

— Не пытайце! не дурыце галавы!

— За што вам пачотны? — прыстае Зялёнка.

— А хоць бы за тое, што я — Шмулька, што мой бацька — Меер, а бацькі бацька — Ёсель...

Трэба ведаць, што Шмулькі манія — гэта прапаганда музыкай, літаратурай, тэатрам народным паміж яўрэяў. Шмулька свята верыць, што яўрэі хутка зразумеюць сваю ганьбу, каторая няволіць іх запірацца ўсяго свайго роднага і падшывацца пад апраткі чужых, сільнейшых культур... Прыйдзе час, — Шмулька немаль прысягае сваім натхнёным голасам, — што яўрэі звернуць з дарогі асіміляцыі! Сам Шмулька, так сказаць, стаіць яшчэ толькі-толькі ў дзвярах храміны кампазіцыі, а ўжо задзівіў прафесароў арыгінальным узяццем біблейнага тла для сваіх твораў...

...Нездаровіцца Зялёнцы. Так баліць у правым баку, што не падняць рукі, каб закруціць валасы. Запляла і пусціла

дзвюма пляцёнкамі па плячах. Ідзе праз залу, у вачах ад слабасці ўсё круціцца.

— Косы, косы — дзівуюцца мужчыны.

Публіка мітусіцца; скрыпяць крэслы.

— Малады ці стары? — пытае нехта з публікі.

Шмулька прысланіўся да сцяны, рукі залажыў і глядзіць некудысь у сваю думку. “Сабілія Шмульку сніцца”, — падумала Зялёнка і села на сваё месца. Задрымдзеў званок...

Выйшаў артыст, не пакланіўся, ані глянуў, каму будзе іграць. Стаіць шчэ дзіця-хлопчык, ліцо натхнёна. Паволі скрыпку падносіць на рамяно. Смычок чуюць-чуюць даткнуўся, аваліся струны... Ціхая мелодыя, як першы ўздых дзіцяці, палілася; ідзе, вядзе некуды ў засветныя разлогі чыстага лірызму. Маладая душа верыць у шчаслівыя далі, узнімаецца, ірвецца да іх смелым лётам. Мераць у яе адзін за другім громы абману, зла... Змагаецца з цёмнымі сіламі прозы, б’е скрыдламі ў нябесныя скляпенні паэзіі. Бой даходзіць фазы смерці і жыцця. Белая шата паволі пакрываецца крывавай расою. Скрыдлы апускаюцца. І ўжо смяртэльна раненая моладасць плача, стуліўшыся ля варот шчыльна зачыненага раю шчасця...

— Вялікая трагедыя схоплена тонамі, — шэпча Зялёнка, тулячыся губамі да поруча крэсла.

— Пля-пля-пля! — латышыць далонямі публіка.

— Шалёная тэхніка, тэмперамент, — галдзіць.

Артыст стаіць з апушчаным смычком, прыціскаючы да грудзей скрыпку, бо яшчэ апошнія тоны толькі адыходзяць ад струн. — Пля-пля-пля! — па-хамску дабівае рэха тхнення слова божага.

Зялёнка закрывае вочы, каб дагнаць скрываўленага лебедзя-песню... Плачуць у вачах Зялёнкі свежыя росы на пракосах, папараць-кветка расцвітае... Зялёнка бяжыць успамінам да сваіх дзіцячых днёў, як кароўкі пасвіла на поўні, а маці-сухотніца калыхала малога брата-сухотніка пад снапамі жжатага жыта.

— 3-3-3-3! — ізноў пачаў. — 3-3-3-3! — ляцяць з-пад смычка галоўкі чырвоных сцятых руж, а артыст успінаецца ўсё вышай, вышай: па скалах, каменнях уводзіць у пустыню, спаленую сонцам, засыпаную пяском. Пустоша дзікай гразой дыша. Зверы мруць. Птушкі нежывыя падаюць. Толькі артыст сам-самютанькі адзін упаў каленамі на распаленыя каменні, заве нахіліцца за сваім натхненнем. Жджэ аб'яўлення і дрыжыць ад страху, ці хваце яму сілы, каб увекавечыць выснены ідэал красы ў скончанай форме. Во, во, здаецца, дасца, прымкнуў векі, стрымаў дыханне. Шугнула хімерна мана скрыдламі і знікла... І-і-ій-ой-й-й! — уздыхнуў страшлівым болем. — А-а-а-а! — спачуваючы, адказвае і змаўкае скрыпка.

“Божа, якая ты страшная, творчасць! Роўна вогненна мора падыходзіць з усіх старон да апутанага табою чалавека. Бяссмертная слава такому плачу, што не згіне ў тваіх тонах!” Усё гэта думае Зялёнка і сіліцца ўстаць з крэсла. Пля-пля-пля!.. Падносяць букеты, вянок срэбны з надпісам. Шмуляка стаіць, як крэйда, збялелы, упіўшыся вачыма ў артыста.

Зялёнка хустачкай абцірае губы, у вачах ёй муціцца: здаецца Зялёнцы, што адплывае з залай кудысь углыб, а чырвоныя кветкі сыплюцца ёй пад ногі (кроў з рота бухае). Зялёнка нагінаецца адну з іх падняць.

— Кроў, кроў, падзяржыце, упадзе! — крычыць нейкая пані, бегучы да Зялёнкі.

Публіка ціснецца:

— Доктара!.. вады!..

Зялёнка ўзмахвае рукамі і падае.

— Душна, душна! — азіраецца шырока блуднымі вачыма і заціхае.

— Разбілася жывая ліра, — шэпчацца нейкія тайныя цені, збегшыся на залу.

1910—1912

ЛІШНЯЯ

Па збледлым твары хадзілі хмары дум. То наплывалі густа, збіваліся ў вачах сталёвым блескам,— выглядала, што ўжо-ўжо збіраецца на буру, але шалёны спазм крыку здержываў нейкі ясны праменьчык, выскаўзнуўшыся з кустоў лялек, і нешта чыстае, вялікае без канца і звання біла ад ліца ў алтар з запаленымі свечкамі.

Арган граў. Устаўленыя шпалерам мірты тлелі ў цёплым святле касцёла. Ішлі пары за парамі. Белы шоўк сплываў нявінна па іх гібкіх станах. Весела шаптаўся народ і жадаў...

Цікавых карагод узглядаў ткаў цень на каберцы. Акорды змагаліся ўсё вышэй і вышэй. Здавалася, што вось-вось зачэпяць за аблокі і адчыніцца неба. Міртавай дарогай рука ў руку лунае моладасць... Цвет, толькі раз цвітучы...

Першае дыханне вясны без хмарак... Ідуць, загледжаны ў сябе, а праз іх вочы сцелецца зорная дарога гэт... гэт...

Надзея ў брыльянтавым вянку над бяздоннай глыбай...

Клалі пярэсцёнкі на тацу. Слабы звон золата востра перакасіў сумны твар адзінокай. Заснавалі быстра хмары чорна чарней, чорна чарней. Ясныя праменьчыкі пужліва збягалі ўсярэдзіну. Уся яна лекацела, як расхадзіўшаяся ў берагах мора. Узарваўся ўздых; нізка пахіліліся свечы сваім полымем у старану яго. Закалыхаліся мірты. Па зорнай дарозе прайшоў гром-пярун...

.....

Увесь абрад прыспешна скончыўся. Няскладна станавіліся ў пары. Гаварылі прыцішаным голасам. Як бы нічога не сталася, а кожны баяўся па-за сябе аглянуцца. Маладыя першымі адыходзілі. Пры дзвярах з-за хвіляр пужліва высунулася жабрачка і падала лілію маладому. Яго твар, шчэ прад мінутаю так шчаслівы, — асунуўся і згас. Дрыжачай рукой заціснуў кветку і шапнуў:

— Падзякуй ёй.

А з белай ліліі глядзела раса нявіннымі чыстымі слязамі...

Разбіралі мірты. Тушылі свечкі. Пакрысе выступаў шкілет пышнага хараства. Байка таяла ў тумане...

Усе выйшлі, адзін закрыстыян варочаў ключом у заржаўленым замку. Як цень, апошняя пераступіла парог касцёла, хацела звярнуць направа, але цярністая дарога маніла туды, туды..., услед карэт..., туды, дзе чарадзейка-доля астаткі байкі рвала...

Ішла і хісталася, ставала, глядзела расшыранымі вачыма ў немату ночы і пытала: “А мне?.. а я?.. а маё... дзе месца ў жыцці?” Ламала рукі, а з памятых губ рвалася не то пытанне, не то пракляцце: “Ось і свет хвалёны, вялікі, прасторны, а мне некуды дзецца на ім... забыцца”. Рэха рвала жальбу дзяўчыны і быстра насіла па халодных каменнях вуліцы. А яна біла галавой аб мур: “Адна, адна, пуста!” Хапіла сябе за грудзі: “Тут пуста! Тут рана вялікая, жывая паліць! А-а-а-а!” — войкала з болю. “Во, глядзі, божа!” — голас ламаўся ў бяспамяцтве, а хрыплая скарга біла мацней і мацней у глухаце ночы. Блуд прыступаў быстра.

Літасцівы ха-ха-ха!

Міласэрны — гу-гу-гу-гу-гу!

Прыпаднлася на пальцы і плюнула...

.....
А высь бязмерна спакойна глядзела мільёнамі зор. Ціха было і бясхмарна.

— Маўчыш, — зашаптала, — маўчыш, маўчыш!..

Адна з ясных зор замільгацела, памуцілася; залатым клубком іскар паляцела на зямлю. Упалы свет магільным воклічам падхапіла бязладная мысль збунтаванай душы.

— Мая ўпала! — крыкнула. — Мая! — і пачала ўцякаць. — Не! не! маёй зары ўжо няма. Упала... упала... няма!

.....
Горад радзеў; пацягнуліся загоны, кусты, рака тут засінула. Дабегшы, прыкуцнула ля берага і вачыма ўставілася на ваду: “Так... так! — цяжка дышучы, загаварыла да сябе ўпаўголос, як бы што ўспамінаючы: — Ага... так... убачыць яго... сказаць усё... усё...”

Услужная памяць прыадчыніла дзверы прошламу, у якіх абразях уставала яно і праходзіла прад яе вачыма, як бы на

адвітанне. Мілыя, бясконца багатыя мінуты смяліся да яе, ласкаліся вяснянымі ўздохамі, апляталі чаромхі шэптам змучаны мозг. Перажыты рай ставаў цяперашнім. Засмяялася да ігрывых хімер і паверыла абману. Краса жыцця ва ўсё! А яна ідзе шчасліва сваім хараством, горда буйнай моладасцяй, з надзеяй, што нешта вялікае, нясказанае ждзэ яе ўперадзе... Чароўнаму туману забыцця паддалася ўся, спакойна ўжо спакоем бяссільнай. Скланіла галаву над вадой. Вочы, поўныя мяккіх тонаў, блудзілі ціха па сініх хвалях глыбі. Месяц іх сляды засыпаў расою. Шэптам, віхрамі павеяў страх з яе ўзгляду. У рацэ спаткала адбіццё сваёй постаці. Як мара загробна, глядзеў на яе балесны твар. Ігрывыя хімеры стаілі ўміг. У вачах зазвінела золата. Польшыя свечак хібнула ў кроў. З аргана грозна пасыпаліся громы. Зноў праўда-вужак з дзікім рогатам прыступіла да ахвяры. І рванулася з усёй сілы і кінулася ў ваду...

Назаўтра па сіняй рацэ плыў труп; у спакойных яго вачах іграла сонейка. Следам за ім быстра надбягала рэха тужлівай песні плытніка. Гнаў дубы, спяваў і думаў, што там, у хаце, мілай сумна...

А на дне русалкам-сёстрам нова госця б'ілі складала.

1912

МІХАСЬКА

Міхась вельмі неахвотна на гэты свет прыходзіў. Тры дні радзіўся.

Людзі рукамі махнулі:

— Нічога не будзе ні з мацеры, ні з дзіцяці, — казалі.

Толькі на чацвёрты дзень:

— Угай, угай! — загаласіў на ўсю хату народжаны хлопчык.

Матка глянула:

— Божа, які ж брыдкі! Хаця б шчаслівы быў, — зашаптала бедная кабета, хацела пацалаваць дзіця, адкрыла

вусны, але не стала сілы... заціхла... Заціхла так, як песня часам ціхне на найжаласнейшым сваім слове...

У хлопчыка насок з добрую бульбачку; барада — брылем закручана, праз усенек левы тварычак чырвоная пляма радзімая. Адно вочка глядзіць у правы бок, другое — у левы.

— У імя айца і сына! Ось дзе божая кара! — ледзь здолела прабалбатаць бабуля, купаючая першы раз дзіця.

Міхася-сірату запхнулі ў запечак; так ён там і рос, не мяркуючы, як тое дзікае зеллечка пад абваліўшымся тынкам.

Адзін раз зімой парасяты, гуляючы, адкінулі качаргу, памяло і розны іншы гаспадынін рыштунак. Запечак разявіў чорны рот, а ў ім, як белы зуб, паказалася светла-русая галоўка Міхася. Сонейка на тую пару, праз акно ўлезшы, блудзіла па хаце і, убачыўшы Міхася, падумала: “Бедны хлопчык!” Улезла на прыпечак ды давай забаўляцца з Міхасём: лып, лып па галоўцы дзіцяці колкімі праменьнямі. Хлопчык у кудлачках аж паскрабецца з дзіва. А сонейка лып, лып, дрэчыцца далей. Міхась пачаў лавіць сонейка за косы, а тое з прыпечка — гоц, ды за дзверы. Міхалюк у адной сарочцы ўдагонку на падворак: пазаплоткамі ляціць, цешыцца, смяецца.

Ажно скуль не вырвецца воспа; ідзе, брыдзе, пад нос бармоча; спаткаўшы Міхася, аж заржала з радасці, паганка.

— А мой ты сякі, а мой ты такі, — кінулася да Міхася цалаваць, абымаць...

— Адхініся, лупатая! — чуць не ўдарыў яе Міхась ды лататы ў хату.

Калі распаліць пасля хлопца, мурашкі па скуры гіжаць і ў падошвы смаляць.

— Гвалт! — крычыць мачыха, — гэта ж у Міхася воспа, ён і мае дзеткі заразіць.

Што тут рабіць? Параілася ды яшчэ глыбей Міхася ў запечак засунула.

Сколькі хварэў Міхась, хіба сам час знае ды тыя прусакі, што з хлопчыкам разам грэліся ў запечку. Толькі пасля воспы, як паказаўся Міхась на хаце, дык ажно куры закудахталі з

перапуду. Певень хоць куды смялейшы, аднак стуліў і ён у трубку хвост. “Р-а-б-ы, р-а-б-ю-ю-т-а-н-ь-к-і!” — закукарэкаў і схаваўся ў падпечак, хітры. Выдзерыкуст адразу як мае быць пазнаўся на пекнасці хлапца, бо аб Міхася твар хоць хрэн дзяры. Сколькі вываратняў на ім воспа накачала.

Пачаў Міхась у поле скаціну ганяць. Чураўся ўсіх, хадзіў насупіўшыся, не верыў нікому. Як хто на яго глянуў, зараз Міхасю здавалася, што той аб ім думае: “У-у, які рабы, страшны хлопец”. На тую пару якраз пасыпаліся прозвішчы ад пастухоў: “Рабы, Галдабыр, Касня...” Куды — на валовай скуры тых прозвішчаў усіх не спішаш. Міхась маўчаў, зубы сцяўшы, а ўпатайне ўсіх ненавідзеў. Кожнаму мсціў колькі мог: дзе каторага пастуха птушку асочаную з гнязда выпара, то торбачку з хлебам у балота закіне і чужую скаціну ў шкоду нажане. Жывіна таксама не зазнала ад Міхася ласкі: бізуном рэзаў кожную скуру; Мацееваму бычку рог скруціў; падцёлцы Канцавога Лукаша збіў клуб. Нат сорамна расказваць,— такія ліхаты выкідваў.

— Пашто ты майму Рабчыку хвост адарваў, касавокі ты асмолак, гад! — сварыцца на чым свет стаіць старая Алена. А Міхась не-не ды новую закавыку прыдумае. А як ужо няма да чаго прычапіцца, то хоць мухі ловіць і скрыдлы абрывае.

“Вірутны чорт”, — думалі аб Міхасю людзі. Пастухі збрыдзілі, не падпускалі хлопца да сябе, як вужаку, і Міхась асобна пасвіў сваю скаціну. Праўду сказаць, і сыпалі хлопцу не раз да жывога, але Міхась неяксьці заціснуўся ў сабе, што ні піскне, што ні войкне, хоць ты яго засячы да смерці.

— Божухна, што гэта за дзіця! Проста апускаюцца рукі, ахвота прападае біць, — скардзяцца тыя людзі, каму Міхась шкоду зробіць.

Ні ў казцы сказаць, ні пяром апісаць, такая, пэўна, вырасла б з Міхася цаца, каб не адно здарэнне.

Была ўжо позняя восень, халодна, туманна, і дробны дожджык сыпаў імглой, і пачарнелыя поле і луг ляжалі ў нейкім моташна-мёртвым сне...

Пастухі разлажылі агонь. Вялікае вогнішча рагатала, і пяклася бульба. Яська, па прозвішчу Даўгавязы, дуў з усёй сілы ў трубу: тру-тру-у-у... ішло рэхам па апусцелым полі, ды шчэ сумнейшай ставала восень. Міхась сядзеў адзінока пры мокрай дарозе, воддаль ад пастухоў. Галоўка яму нешта балела, палалі шчокі. Стуліўся ў клубок, быццам тая шэрая купінка, наточаная кротам. Думкі яго былі невясёлыя, поўныя слёз, бы тыя асеннія хмаркі, невыплаканыя дажджом. Часам нават скардзіўся:

— Праўда, — казаў, — нягодны я хлопец, усім прыдумваю ліха, але хто для мяне добры? Усе, як на ліхога сабаку: “А-ту... а-та-та!”

Горкія словы каціліся з дзіцячых губак, як цяжкія каменні на мужыцкую ніву. Бычок чорны недалёка хадзіў. Міхась, натрапіўшы касымі вочкамі на бычка, яшчэ горай даўся ў жаль:

— Такі чорны гад, як гэты бычок, і той мяне не слухае! Нябось іншых пастухоў баіцца: толькі крыкнуць — зараз адверне рыла ад шкоды, а мяне... каб з цябе скура! — Не вытрываў хлопец, схапіўся і з усяго маху сцэбануў па хрыбляціне чорнага бычка. Бычок падскочыў, адбег, аглянуўся. “Павесься!”, здавалася, закляў ён сваім бычачым розумам і пайшоў да стада.

— А-а-а! паскардзіся, — крыкнуў удагонку бычку Міхась і раптам заплакаў: — Агэ-гэ-гэ!..

Не вытрывала дзіцячае сэрца ў маркотны асенні дзень, каб не пажаліцца над сваёй сірочай доляй. Міхасю стала завідна, што нават бычок і той мае да сябе прыхільнае стада...

— Дзяржы! бяры!... Янук! Ігнат!... лаві, а-та-та! — загрузацелі цэлай грамадой хлопцы. Беглі, гналіся ўпапярок загонаў за падстрэленым жоравам. Птушка ляцела, падала, уздымалася, бегла, з левага скрылля капала кроў. Нага была перабіта. Хлопцы нямала што ўжо хваталі за пер’е акалечану птушку, але яна не давалася, уцякала, выбіваючыся з апошніх сіл. Угледзеўшы Міхася, мо падумала, што куст або што

іншае... згадаеш птушку?! Але, толькі даляцеўшы да хлапца, ударылася ўсім целам у яго грудзі.

— Крр-крр! — жаласна запішчала.

Міхасю здалося, быццам птушка просіць:

— Ратуй!.. ратуй!..

Шасць — Міхась абхінуў жорава поламі рванай світкі і растапырыў рукі.

— Аддавай, рабы! — закрычалі хлопцы.

— Не дам!

— Аддавай!

— Не дам!

— Аддавай! — крычалі пастухі, абступіўшы цесным кругам, турзалі Міхасём, як высахшай галінай.

— Адыдзіце... ёй... не туржайце... — застагнаў Міхась, — пад сэрцам цісне... Пусціце! — Хлопец хапіўся за грудзі. — Ёй..., ёй... што ж гэта... — не паспеў дагаварыць, збялеў, як палатно, і асунуўся ў разору.

Пастухі перапалохаліся.

— Вады! — скамандаваў найстаршы.

— Міхась, Міхаська, братка, мы табе жорава аддамо, — пачалі ўгаварваць, падымаць, качаць.

Хлопец ляжаў, бы надломаная саломінка. Задыханы, прыляцеў Янук з поўнай шапкай вады. Адчынілі козікам зубы, улілі колькі капляў вады.

— Міхась, братка, ці чуеш?

Цераз паўмінуты Міхась уздыхнуў, губы пачалі чырванець.

— Перанясём,— азваўся каторы з хлопчаў. Асцярожна ўзялі пастухі Міхася на рукі і перанеслі да вогнішча. Міхась, як адкрыў вочы, бачыць — вогнішча палае, пастухі каля яго кратаюцца, кажушок пад галаву падлажылі, галля ў агонь падкідаюць, каб цяплей было, жораву скрыллі падвязваюць, хлеб крышаць.

— На, — кажуць птушцы, — еш, пасля Міхась цябе накорміць ячменем.

Міхася сірочае сэрца ўлёт дабрату хлопцаў зразумела. Хоча да іх загаварыць, падзякаваць, але галоўка цяжкая, векі ліпнуць, а нешта ўнутры шэпча: пасля, пасля.

Ледзь пастухі адвялі Міхася дахаты. Жорава забраў з сабой.

— А гэта што? — накінулася мачыха і хапіла жорава за скрыллі і выкінула ў сенцы. — Ты зноў хворы? Думаеш, буду з табой цацкацца, дармаедзе?!

Міхась прысланіўся ў качарэжніку, стаіць, бы асінавы пеньчык. “Спаць, спаць!” — ласяцца думкі.

— Агыля... агыля! — вылецела мачыха гусей адагнаць ад карыта.

Міхась азірнуўся сонна, зачэрпнуў жменю гароху з апалушак, падняў жорава і палез у запечак.

Цёмная чэлюсьць скрыла дзве бяссільныя крыўды...

* * *

Пастухі ўраіліся Міхасёву скаціну пасвіць. Часам каторы з хлопцаў забягаў на птушку падзівіцца.

Птушка хутчэй папраўлялася ад Міхася; але сядзелі разам у запечку, не раз страшэнна галодныя, бо мачыха абодвух ненавідзела. Як выходзіў жораў, то зараз гналася з пожахам за ім.

— Бедны клыбачка, галодны! — літуецца Міхась над жоравым.

— Крр! — як бы адказвае птушка.

— Нудна табе, сірата ты мой: радня вылецела далёка, пакінула цябе аднаго. Не плач! бо і я таксама адзін, як той калочак у плоце; матулька ў пясочку ляжыць, не прыйдзе сынка хворанькага адведаць... Як выздаравееш, — узімемся на скрыллі і паляцім далёка, далёка... аж пад сонейка яснае... Праўда, клыбачка?

— Крр!

— Эх ты, жораўка, братка ты мой родненькі! — цалуе па пер’і хворы Міхась птушку.

Жораў Міхася слухае, аднак свой розум мае. Хутка прыгледзеўся і зжыўся з хатнім парадкам. Гаспадыні пад ногі не лезе. Парасяты, як лішне прыстаюць да малога дзіцяці, так іх зараз дзюбай карае. Над курамі стаў праўдзівым паляводам: да парадку прыводзіць, і ні адна не адважыцца ўзляцець на лаву.

— Каб ты здохла, якая ты разумная птушка! — падчас удабрухаецца мачыха і падсуча жораву свінога цеста.

Ужо былі добрыя прымаразкі, як Міхась пачаў выходзіць на хату. Белы, як сняжыначка, нічога не баліць, толькі часам закашляе.

Зрабіўся паслухмяны, спакойны, задуманы. Бульбу мачысе скрабе і дзіця гадуе, хату падмятае. А жораў — быццам хвост хлопцаў: ззаду ходзіць — не адстае.

Адной лыжкай ядуць, разам спяць. Міхась, здаецца, сваю сарочку ўзлажыў бы на жорава, каб гэта выпадала.

— Жораўка, пацалуй! — Міхась падстаўляе шчокі. Птушка грывае дзюбай па твару, а сіраце здаецца, што яго і сапраўды цалуе. Цешыцца — не нацешыцца хлопец. — Пачакай, клыбачка, прыйдзе вясна, пагонім кароўку ў поле і скруцім дудку, будзем іграць! — жупяць — не нажупяцца сабе два хваравекі.

Час ім хутка ідзе, быццам вада плыве. Вечарам бывае, што прыйдуць вясковыя хлопцы паглядзець на жорава, казкі часам расказваюць...

Міхась пад вясну неякасьць стае лянівейшым: усё яму хочацца больш паляжаць; з хлопцамі адпала ахвота кумпанства вадзіць. Работа, прызначаная мачыхай, часта ляжыць непачынанай, а за гэта мачыха куксае хлопца. Міхась з жоравам вытварылі сабе нейкае асобнае жыццё, без слоў разумеюць адзін другога; з сабой не расстаюцца.

* * *

Хутка праляцела зіма; павяў цяплейшы вецер; пачаў снег сходзіць, і мухі забарабанілі на вокнах. Але Міхась ужо не прывітаў вясны, не выбег на вуліцу. Ляжаў, як аплатачак

сухенькі, таяў, як васковая свечачка. Усе ведалі, што Міхасёвы дні палічаны ўжо.

Мачысе сэрца падказвала:

— Хутчэй бы дайшоў...

Жораў не хадзіў, як калісь, па хаце, але стаяў у кутку, крылі апусціўшы, і думаў нейкую, людзям незгданую, птушыную думу. Не было каму птушку накарміць, не было каму з птушкай пажупіць.

У чацвер раніцай сонейка цэлай галавой укацілася да хаты.

Куры закудахталі з вялікай курынай радасці. Кот Мацей, скачыўшы з печы, пачаў мыцца. Гудзелі на шыбах мухі.

Парсючок рабенькі, разваліўшыся ля парога: рох-рох-рох,— славіў свінскім абычаем прыйшоўшую вясну.

Мачыха набільніцамі — та-та-та-та — стукала, ажно рэха па вуліцы ёй адгуквала,— ткала шарак.

— Мама! — азваўся змененым голасам Міхась.

У мачыхі сціснулася горла ад страху. “Смерць!” — віхрам праляцела ў галаве кабеты, бо Міхась ніколі яе не зваў мамай: неяк без гэтага абыходзілася ў гутарцы.

— Мама... мамачка! — клікаў прыспешным голасам.

— Зараз бягу, Міхаська, чаго хочаш?

— Дай мне жорава.

— Міхаська, а мо хочаш малачка?

— Не, нічога не хачу, дай мне толькі жорава.

Мачыха паднесла жорава, паставіла на пасцелі, а сама бягом на вёску склікаць баб.

Пакуль сышліся кабеты, Міхась ужо ляжаў мёртвы. Жораў лапатаў крыламі, тоўкся з кута ў кут...

— Крр-крр! — жаласна пішчаў.

Куры кудахталі:

— Куд-куда! Куд-куда!

— А-у-у-у! — не вытрымаў пад сталом Лыска і жаласна завьў, і толькі падсвінак рабенькі ляжаў ля парога і радасна: рох-рох!.. — хваліў свінскім абычаем вясну.

* * *

На хаўтуры сабраўся народ. Нават старая Алена, у каторай калісь Міхась Рабчыку хвост адкруціў, стаяла пры мачысе ды адчытвала аванэлю па нябожчыку Міхасю.

— Бедная ты, суседачка, ато ж табе смутак, гэтакі хлапец удалы быў. Гэта ж жарты? каб ён каму грушачку зглуміў або агурочак вырваў...

Жораў, забіўшыся ў качарэжнік, прымкнуў вочы. Хто яго знае, ці ён спаў, ці яму было брыдка слухаць Аленіных слоў... а мо хацеў сабе запамятаць ноту хаўтурнай песні.

— Вечны пакой яго душачцы! — загула ўся хата.

Прыкрылі станом дамавіну і пачалі выносіць на могілкі. Жораў зварухнуўся, азірнуўся па ўсіх кутах і выйшаў за дамавінай. Людзі дзівам задзівіліся і далі дарогу птушцы. Сумна, важна, як сплаканыя маці, жораў першы пайшоў да Міхася.

— А-у-у-у!.. — завылі бабы ад птушынай мудрасці. Пастухі цеснай грамадкай дзяржаліся ўсю дарогу паблізкасці жорава.

Прыйшлі на могілкі і апусцілі дамавіну з Міхасём у выкапаны дол. Пачалі засыпаць.

— В-е-чны па-а-кой!.. — застагнала песня над свежай магілай; жораў задрываўся, колькі разоў пахіснуўся на нагах і — лоп-лоп... узмахнуў шэрымі крыллямі і ўзняўся да палёту.

Паволі, цяжка птушка падымалася ў воблак, бо несла з сабою вялікі жаль зоркам ясным, хмаркам белым... — Крр-крр!.. — скардзілася гарачаму сонейку, — крр-крр!.. — расказвала напатканым брацейкам-жоравам...

* * *

Цяпер могілкі параслі ўжо дзёрнам, і там зялёна кругом. Як вокам сцяць — густы лес шуміць. На магілцы Міхася крынічка стаіць, і завецца яна “Жураўліныя слёзы”.

Асенні вецер гудзе, казку сумна нясе.

Жоўты ліст сцелецца зямлёю, і ціха, ціха на задушкі ў цёмную ночку шэпчацца з крынічкі вадою. Я падслухала гоман той пажоўклага лісця з крынічкі з чыстай вадой і цяпер вяду сказ, як калісьці жыў Міхась у запечку нашых хат — беларус малы, брат.

1914

ЗВАРОТЛІВЫ

Хто я — даліпан не прызнаюся, людцы хрышчоныя! Быў на возе, пад возам, упапярок, уздоўж; насіў лапці, боты, гамашы, апоркі, а цяпер — дык у шнураваных, на фасон бабскіх, чаравіках скрыпаю. Нічога не парадзіш, людцы добрыя, — такая мода выйшла.

Калісь-то круціўся фельчарам — нікога не вылечыў, наняўся вучыцелем — нікога не навучыў, папаў у стражнікі — нікога не арыштаваў; начальства знецярплівілася, дало воўчы білет і адправіла.

— Ад гэтай пары, кажа, працуй рукамі сваімі ў поце чала твайго, Грышка; мазгаўніцай тваёй годзе ўжо “прычиняць вред гасударству”.

Даліпан, не з паўрэчы сказала. Ось ужо каторы год наняўся ў вінны склад бутэлькі паласкаць. Работа, як мокры каўбак на агні, гарыць, кіпіць.

Слухаючы мяне, пэўна, падумаеце, людцы: ну і кручоная ж штучка з цябе, Грышка! Барані бо! Ані то, ані гэта: ціхі сабе, спакойны, рахманы і... як гэта сказаць?.. каб ты згарэла! круціцца на языцэ... ага: пяцідзесяцілетні дзяцюк. Бачыце, як не ажаніўся, та і не ў пару чалавекам звацца.

Горка, ой як горка, дзяўчаткі, саколкі ясныя, на старасць дзецюком славіцца. Імя маё — не Грышка, а куды пякнейшае, далікатнае, пясотнае. Адгадайце, дзяўчаткі! Пранук, кажаце? не; Якуб — не; Антон — то, ды не то, але зусім блізка: Хвядос! Іш, аж падскочылі. Спадабалася?! Толькі з прозвішчам, сястронкі, дык зусім не па божаму закону выйшла. Цяжка прызнацца. Пачакайце, крыху перавяду дух.

Настаўце вушка, хіба шапяну: Курта. Ага, аж збялелі, не бойцеся — не ўкушу; Куртай толькі клічуць; Куртай клікалі дзеда, Куртай — прадзеда, Куртай — бацьку. Да канца свету будзе наш род гібець Куртамі. Дзеля гэтага мой прадзед нічога не дабіўся; дзед змарнеў; татка родны — з радасцю памёр, а я сам ад гэтага самага паганага прозвішча з воўчым білецікам цягаюся.

Бывала, выпрастаюся — дзяцюк, як жэрдка: тонкі, высокі; твар — кроў з малаком; вусы, моў, жаўток затоплены ў смятане; прыперажу шаблю — жлін, жлін на каменнях, здаецца, увесь свет зваюю, а тут ні скульп ні зсюль, з-за якога вугла — як не звягне якая лядачына: “Курта! на-на-на!” Лёдам усё нутро скалыхнецца! Прападай, думаеш, ты ўсё.

Дзяўчаты праманулі круціць сабачыя міны, спаткаўшыся са мной, быццам гэта я Курта, — цюцька значыцца. Проста адпадае ахвота; хай, думаю, усё растрасецца да skutку! На якое ліха начальства! Шаблю бразну вобземлю, сяду ў кут, горка разважаю: на якую такую балячку мяне маці-нябожчыца на свет нарадзіла? На якое ліха зямелька выкарміла? Бадзайся цяпер чалавек па свеце, як выдраны альховы куст па мокрым ройсі.

Скажыце, людцы: от жа размяк Хвядос, як пераспелы казляк. А-гэ! добра вам цвярдзімі быць! Ось і цяпер можаце спытаць, адкуль я родам, а мне ўсё роўна, што суседзяў папарыць устыдам. Ну, але хай ужо так будзе: з-пад Менска я, з-пад Менска! але!.. калі птушкай ляцець да роднай вёскі, то тры мініуты; калі канем ехаць, то паўдня, цвярозы чалавек за адзін дзень зойдзе, а п’яны за тры не дакоціцца. Больш ні слова! Хоць абцугамі за язык ірвіце.

Ось аб горадзе Бярдзічаве, дзе цяпер жыву, — магу сказаць. Рэдкай пякноты горад! Сам Магамет Бярдзічава парога не пастыдаўся б. Каля тынаў перац расце; цынамон сцелецца ў пазаплотках; к’рмозін пахне; слонямі ездзяць; салаўёў на вячэру пякуць. А вялікі, вялікі горад. Народ у ім не месціцца; большая палова жыве пад голым небам — была ў Бярдзічаве.

Я сам дзесяты год ужо ў ім паную — значыць, бутэлькі мыю. Мілая работа! Адно толькі: смруд ад гэтай праклятай гары! Дзіўна мне, як яе людзі галгочуць? Мне ад аднаго толькі яе паху нос распух, пачырванее і ківаецца, як спелая грушка.

Такрок прашпарт мяняў; у прыметы ўпісалі: “Вялікі нос”. Паночкі — прашу, — гэтага не пішэце. Мой нос малюсенькі, дзюбаценькі; гэта толькі часовая штука; распух, бо пры такой рабоце стаю, акіну работу, нос адыдзе, бульбінкай асядзе, дык шчэ арыштуюць, што пад чужы прашпарт падшываюся; агітатар, скажуць, сіціліст. Не губеце, — сірата я круглая: ані бацькі, ані маткі, ані жонкі — адзін, як палец, на свеце. Разгаварыся з дурнямі! — за дзверы выпхнулі. Цяпер воляй-няволяй жыві ў Бярдзічаве. Шчасце, што горад на дзіва слаўны.

Дзесяць гадоў выбіраюся пад Менск да кума-лесніка Яхіма, ды ўсё Бярдзічава жаль. Осць толькі ўчора кажу: Хвядос, дурны ты асталоп, ці тваё намачыла? ці тваё, дзяцюк, зарадзіла? Вольна птушка! Якім-кум чакае — едзь! Еду, кумочак, еду. Хоць ты патопа хлыні — ткі еду, чакай, Яхімка!

Балазе, знаёмы унцер білет салдацкі купіў — дарога танней абыдзеца. Трэці званок. Кандуктар у вагон пасадзіў. Машына сунулася. Народу — жмыр; хоць бы пры якім далікатным сесці, — усё ж будзе ехаць мілей. Вунь-дзька прымашчуса — каля тае прыгожае пані. А бо! Без кап-тура нарадзіўся — не вытрываю; як бач усё нутро ўверх нагамі выверне. Каб яны са свету счэзлі ўсе гэтыя пахі! Пашто і на якое ліха яна так напарфунілася? Вой-вей! — не вытрываю, аж у горле пячэ і галава млынам пушчаным круціцца... Гвалт! ізноў вынімае бутэлечку, — будзе палівацца. Вось яго ліхачка! На чужое дабро які ласы — у акулерах — пэўна, купец: аж падсунуўся на бліжэйшую лавачку; сапе, у нюхавіцу парфуну цягне. Хай ты затані, людская натура, колькі ў ёй паскудства!

Во, якраз добра, што ўспомніў: махорку вязу для кума Яхіма; папрабую закурыць, мо развядзе крыху, пасвяжэ...

— А-а-а! — прачнуўся, ды яшчэ пазяваю... што значыць моцна заснуць — як рукой адняло. А мая паня, пакуль я спаў,

стапнела, як лёд, на нейкай станцыі. Ось цяпер-то добра ехаць: на ўсю лаўку адзін; хоць ногі папрастуюцца, — выцягнуся.

— А-а-а, — пазяваецца; што гэта значыць: ні разу білетаў шчэ не пыталі; мо выйшаў які маніфест, каторым дарма сягоння машынамі пруюць. А шкада: білет за нішто прападае. — А-а-а-а! — праспаўся так добра, а зноў пазяхаю.

— Білеты вашы, білеты! — Дзякуй богу, білет прыдасца.

— Ваш білет?

— Зараз, паночку, падам, недзе ў кішэні замахрушыўся; маю, як жа, маю; пэўна, што па прошанаму не ехаў бы ў госці да кума Яхіма. А восяка знайшоў шэльму. — Кантроль глуды вытарашчўй — мусіць, навічок — да білетаў не прывык.

— Білет ваш няважны, — загрымеў страшным голасам.

— Не я друкаваў, — такі ў касе выдалі.

— Вы не салдат, білет няважны.

— Не, братка, гэта ўжо завострыя жарты! Кажы каму іншаму, што забыў салдатчыну, я ж буду помніць яе, канаючы.

— Білет салдацкі для салдат у форме.

— Гэта, паночку, — маю — толькі пад сподам. Бачыце, няскладна выпусціць на шнураваныя чаравічкі; а шапку — у куфэрку вязу на гасцінец куму Яхіму. Зараз, як піць даць, пакажу ўсё.

— Высадзіць! — засоп на малодшага кандуктара. Ані апомніўся: машына паляцела на станцыю — высадзілі.

— А бадай жа вас немач! ды што ж я цяпер параджу? якраз на паўдарозе: направа — Менск; налева — Бярдзічаў; ні туды ні сюды. Аж нос з бяды скорчыўся, чаго добрага, арыштуюць. Ні з месца не рушуся. Зацялася душа! Упапярок рэльсаў лягу — рэжце, драгуйце хрышчонага чалавека! Святкуйце на маіх касцях! Нябось дарма вам не зойдзе, салдацкую шапку надзену. Ага! добра, што ўспомніў: маю ў кішэні для сына Яхіма спранжыновага сабачку-брахалку, — выму, прыцісну да сэрца, няхай людзі ўбачаць вашу справядлівасць хоць на прым-апрыля!

ГУТАРКІ АБ ПТУШКАХ

(Жаваранак)

Сцюдзена яшчэ малым дзеткам у хаце: большую палову дня жэўжыкі шыюць каля печы. Праўда, дзед штодня цешыць унукаў, быццам вясна ўжо блізка, што вось-вось ужо за гэтым лесам вялікім, што за рэчкай стаіць.

— Ужо прышла б,— кажа дзед,— але надта змучылася, ідучы здалёку, дык прылягла крыху на прыгорку і адпачывае.

— А як, дзядок, вясна выглядае? да каго падобна? — дапытваюцца зацікаўленыя ўнукі.

— А такая маладая, пекная паненка ў зялёнай сукенцы; таваркі яе — розныя кветкі, пакорныя служкі — галасістыя птушкі. Ось, хутка прышле да нас некаторых з іх, прымерам, — жаваранка-песняра і кветачку-пралесачку.

— А калі ж, дзедулёк, жаваранак прыляціць?

— А тады ж, як вы, жэўжыкі, па тры боханы хлеба з'ясцё.

— Дзедка, то мы будзем завіхацца.

— Вядома, завіхайцеся: на зарок не адкладайце.

“Але, мусіць, то дзед жартуе,— думаюць дзеці,— бо якая тут вясна ідзе, калі дзед апранаецца ў кажух, на рукі пхне суконныя рукавіцы”.

Нездарма сямілетні Юзюк, учарэпіўшыся дзеду за шыю, пытае:

— Ты, дзядуля, мусіць, апрануўся так цёпла, каб зіму хутчэй спудзіць?

— Э-э, будзеш і ты, жэўжык, калісьці таксама на старасць цёпла ўхутвацца, як і твой дзед, а цяпер адчапіся ад маёй шыі, бо ты ж не званок, а я не конь!

— Але затое ж я твой унучак,— бойка адказвае Юзюк,— і як прычাপлюся да тваёй, дзедулёк, шыі, то так прырасту, як бародаўка да крывого носа.

— Ой, божа мяне крыў ад такога гумзака, як ты, Юзючок!

— Ну, то купі мне боты, дзедулёк.

— Што-о? боты?

— Але, боты такія, як у музыкі Банадыся.

— Ох, які ты здагадлівы, унучак! Вясна, як піць даць, стане на дварэ, мо ўжо жаваранкі заўтра запяюць, а ты ботаў захацеў.

— Дзядуля, дзедулёк, купі, купі, — ужо хліпаючы, прыстае ўнук.

— Цыц, дзіцятка! утры нос і перастань хліпаць; як будзеш добры, паслухмяны, то мо жаваранак сам здагадаецца і прынясе табе боты.

— І мне, мне! — свіргоча дзіцячая драбязя.

Марыля, Настка, Казюк чапляюцца за калені дзеда. А дзед ходзіць па хаце, як стары баравік паміж суравежкамі.

— Дзядуля! як той жаваранак прыляціць, то няхай мне хустачку прынясе чырвоную, — просіць Марыля.

— А мне — дудку і коніка, — ласіцца Казюк.

— Добра, дзеткі, добра; зараз выйду на падворак і гукну, каб усё маім унучкам малым жаваранак папрыносіў.

Дзед выходзіць скаціне даваць. Дзеці гуляюць па хаце і чакаюць яго. Дзед варочаецца:

— А што, дзядулю, ці сказаў жаваранку?

— Не, дзеткі, жаваранка я і не бачыў, бо толькі выходжу з хаты, манюся яму загадаць, ажно мароз, такі сівы, з вялікай, доўгай барадой, — цап мяне за рукі: “Не смей, — кажа, — клікаць жаваранка, абудзіш вясну, і зара маю ўсю работу папсуе гэта нягодная баба. А ў мяне цяпер, — кажа, — найважнейшая справа ідзе: мост будую цераз вашу рэчку”. — “А што мне за дзела да твайго моста, — адказваю, узлаваўшыся, — мне мае ўнукі бліжэйшыя, я для іх хачу жаваранка клікнуць”. — “Ціха, пачакай, — кажа мароз, — я тваім унучкам лепшых цацак пекных нарысую на вокнах, а жаваранак няхай яшчэ пасядзіць за морам”.

— Дзедулёк! то жаваранак за морам? раскажы нам, дзе ён?

— Раскажу пасля, цяпер не маю часу: трэ дровы на вячэру сеч. А вы, дзеткі, пакуль што пагуляйце, маткі слухайце, старшыя малодшых не крыўдзіце, а я зара вярнуся.

На дварэ сцяплела. Вада з стрэх капае. На полі лысеюць праталіны. Дзе якое дзіцянё вырвецца з хаты, шмыргае босае па вуліцы. Вераб'і кошкаюцца на сметніку. Сонейка бліжэй глядзіць з неба. Дзед, чутно, здалёку, шкулдыкае ў вялікіх ботах: шлэмб, шлэмб. Перад дзедам ляціць Юзюк: крычыць, пішчыць, рукамі, нагамі выкідвае, галавой круціць, усё роўна, як той жарэбчык-пярэзімак, сарваўшыся з прывязі.

— Жаваранак! Жаваранак прыляцеў,— крычыць.

— Ціха, не вый! Усё роўна, што жару ў горла нахапаў, — сцішае маці, высунуўшы галаву праз дзверы.

Дзеці меншыя, як мышы, каторае бокам, каторае скокам, выкульваюцца ў сені.

— Пайшлі дахаты. Перамерзнеце, хварэць будзеце, бахуры. — Маці ўпіхае дзяцей ў хату. Крык і піск.

— Унучаткі, рыбачкі мілыя,— загоджваючы справу, адзваецца дзед, — чаго плачаце?

— Жаваранка хочам убачыць!

— Пакажу, жэўжыкі, пакажу, толькі слухайце маткі і сыпце ў хату, акно вам адчыню. Паволі лезьце, дзеці, на лаву, не папіхайцеся. Юзюк! не штурхай Казюка. Пачакай, Марылька, я цябе падсаджу. Ну, ціха цяпер, дзеці, слухайце.

— Пяе! Во! — Казюк паднімае ўгару пальчык, — ціры, ціры, ці-і-ір, цір, цір... Ай, як пяе!

Як ад іскры, загараюцца тварыкі дзетак. У дзеда свецяць вочы, моў залатыя дукаты.

— Птуль мой, даўно жданы, — шэпча старавіна, — будзіш народ да працы, звоніш над нашым краем...

— Дзедулёк, во, во — ужо над нашай хатай пяе... чуеш, дзедулёк!

— Чую. Ужо чацверты год, як усё той самы да нас прылятае. Але годзе, дзеткі, надта холад верне ў хату, трэ акно зачыніць.

— Яшчэ, яшчэ, дзедулёчак, хочам паслухаць хоць крышку...

— Годзе, унукі, годзе: лепш я вам раскажу аб жаваранку, толькі адыйдзіце ад акна.

— Але, але! Раскажы нам шмат, шмат...

— Гэта, дзеткі, залежыць ад вас: будзеце сядзець ціха — раскажу вам больш, а пачнеце выкручвацца — скажу менш. А цяпер гыля ад акна!

* * *

— Дзядуля, ужо мы ціха сядзімо... чакаем...

— Зара, зара, вазьму толькі плашкі, лучыны нашчапаю.

Стары дзед сядзе, дзярэ лучыну, а дзеткі, збіўшыся ў кучку, ужо і губкі разінулі.

— Ось, слухайце, унучкі. Жаваранак — невялічкая, як ведаеце, птушачка з чорнымі жвавымі вочкамі; сама шэранькая, зямліста-бурага колеру, дык пёрачкі падыходзяць якраз пад колер зямлі; так што здалёку, калі жаваранак сядзіць на зямлі, то трудна і прыкмеціць, а гэта шмат яго бароніць ад напасці; бо трэба вам ведаць, дзеткі, што жаваранак мае шмат ворагаў, ой, шмат; а найгоршы паміж іх — гэта добра вам знаны... ну, жэўжыкі, каторы з вас першы згадае?

— Сабака!

— У-га! якраз стрэчны брат яо. Адгадвайце яшчэ.

— Воўк! Воўк!

— І не ён.

— Ну, то і не ведаем! Хто, дзедулёк, хто?

— О-ёй, унучкі, добра толькі падумайце; я вам памагу: вусаты, на кілбасы ласы, на прыпечак сядзе — мыецца...

— Кот! Кот!

— Так — ён, гад, шмат марнуе жаваранкаў. Цягаецца, шэльма, па полі, а як жаваранак прыкурне на раллі, кот падгледзіць, падкрадзецца: цап-лап, хмурлык — і птушачкі як не было. Дрэнна, што жаваранак аблюбаваў весціся па нізкіх месцах, бо дзеля гэтага яго можа з'есці і крот, і мыш, і лісіца, і шмат іншых звяркоў і звяроў; угары — у лёце — жаваранка ловяць меншыя і большыя каршуны. Хоць і губяць

жаваранкаў розныя ворагі, аднак ён не хаваецца: больш чым жыццё, міла яму свабода, дык жыве на прасторы, пые людзям на ўцеху, а ворагам на прыманку.

Для гнязда свайго выбірае жаваранак заўсёды ў адной і той самай ваколiцы роўнае, адкрытае месца: сенажаць, папар або жытнюю ніву; выкашкае там сабе ямачку пад каменьчыкам ці грудкай зямліцы, назносіць туды саломінак, сухой траўкі, саўе гняздо, акругліць яго, а каб было аздабней і цяплей у хатцы, то яшчэ высцеліць усярэдзіне конскім валоссем. Віць гняздо жаваранку памагае і жаваранчыха, а як ужо пабудуюць яго, тады яна пачынае несці маленькія зеленаватыя або чырванаватыя з бурымі крапінкамі яечкі. Нанясе іх штук чатыры-пяць і садзіцца на пятнаццаць дзён, але час ад часу падмяняе сядуху сам жаваранак. Як выйдуць дзеткі, крыху падгадаваўшы, вучаць іх бегаць і лётаць, а пасля і пушчаюць у свет. Але пакуль далей расказваць, закуру перш люльку, а вы, унучкі, пабегайце тым часам, ножкі папрастуйце.

* * *

— Ну, пабрыкалі, і годзе; сядайце, будзем гутарыць далей. Як толькі бацькі жаваранкі пераканаюцца, што іх дзеткі ўжо розуму набраліся і самі сабе могуць даць рады на свеце, пачынаюць закладваць другую сямейку; падчысцяць, падправяць гнёздзачка, самка накладзе туды зноў чатыры-пяць ячак, супольна — па чародцы — грэюць іх, ажно пакуль зноў не пакажуцца голенькія, брыдкія, з вялімі галоўкамі, сляпыя, мала чаго большыя ад добрай бабіны, дзеткі. Пачынаецца новы клопат: трэба ж кожнае ўпару накарміць, зважаючы, каб аднаму не было многа, другому мала, ды пасцельку даглядаць, каб заўсёды была ў парадку і чыстасці, ды ад ворагаў — колькі змога і сіла — бараніць сваю сямейку, словам, гультаяваць некалі; але ў іх мамка на татку, татка на мамку, не здаюцца; каб усе ў парадку было, абаім трэ добра завіхацца; затое і дзеткі хутка і здорова растуць. Праз некалькі тыдняў глядзі — бацькам палягчэнне ўжо ў працы ёсць:

павыскаквае моладзь з гнязда, куды ў каторы бок параспаўзаюцца ды самі сабе ўжо стараюцца харчоў. Спачатку, праўда, туга ідзе праца: угледзеўшы, напрыклад, дзе якую мушку ці кузюрку, здаецца, і добра прырыхтуецца, як мае быць прыцэліцца, носікам — дзюб,— мошка паляцела, а сам паляўнічы ляжыць дагары і ножкамі перабірае. Ну, але гэта байкі — чаго на свеце ні бывае, — страпянецца, ды зноў за работу.

Падкачаюцца гэтак дзеткі і пайшлі сабе ў свет, а старыя тым часам, калі восень добрая і цёплая, яшчэ справяцца і трэцюю сямейку выгадаваць, абы яды хапала.

— Дзедулёк, а куды ж жаваранкі на зіму адлятаюць?

— За мора, дзеткі, за мора, у цёплы край, дзе зімы няма...

— То і там яны, дзедулёк, гнёздачкі робяць і гадуюць дзетак?

— Не, жэўжыкі мае, не. Голад і холад толькі заганяюць жаваранкаў у тую цёплую, багатую і пекную краіну; але як бы яна ні была пекная, а для жаваранкаў яна сумная, бо чужая. Там яны не толькі не гадуюць дзетак, але нават песенькі сваёй залацістай чужынцам не пяюць; свой галасок, усю сілу яго для нас з вамі, жэўжыкі, пакідаюць, для свайго роднага краю.

Затое паслухайце жаваранка тут: які голас, голас! Проста сляза божая! Хоць праўду кажучы, не ўсе яны аднолькава пяюць, — от, не раўнуючы, як у людзей: адзін цягне грубей, другі — цяней.

Ось, напрыклад, жаваранак, што сягоння пеў — гэта сярэдняй рукі спявака; а той, што на Мацеевых гонях выдзецца — проста пэрлы сыпле з-пад сінявы нябеснай. І як толькі яны вытрываць могуць столькі пець, бо трэба ведаць, што жаваранкі спяць толькі гадзіны дзве-тры, а рэшта праз увесь час найбольш песнямі забаўляюцца. Пяюць толькі жаваранкі-самцы, а жаваранчыхі — вядома, гаспадыні — усялякія хатнія клопаты маюць, ім не да таго.

Каб не жаваранкі, нашыя палеткі шмат гінулі б ад усялякага паскудства: нападаюць на наша поле ўсялякія жучкі, мошкі, кузюркі, рабакі; але дзе ўжо завядзецца сямейка

жаваранкаў, там у блізкасці гэтаму паскудству няма жыцця: выткнуў рабак нос — смерць; прысела мошка на кветачку — капут; жучок узлез колас глуміць — квіт.

Апошні раз усё гэта падчысцяць каля сябе жаваранкі, дык пасля прыходзіцца ўжо і далей лётаць за пажывай. Ну, але як прыцісне холад, тады ўжо рады няма — трэ выбірацца з роднай старонкі...

Слухаючы, як жаваранкі ад свята да змяркання ажно заходзяцца, пяючы свае песні, хто б падумаў, што ім заўсёды добра і вясёла жывецца. Тым часам бывае ўсяк. Апроч бяды ад ворагаў, аб якіх я ўжо спамянаў вам, дзеткі, жаваранкі яшчэ і паміж сабою не заўсёды складна жывуць. Праўда, жаваранак з жаваранчыхай, калі ўжо дабяруцца да пары, то праз усё жыццё сваё разам трымаюцца, і ніколі паміж імі нават сваркі не бывае, але з іншымі — з суседзямі — то часам так сварацца, ажно чупрыны кураць. Прычыны да звадкі розныя бываюць, вядома, як у суседстве: то за месца на гняздо, то за яду, а найбольш, калі часам жаваранчыха дзе згіне, а застанецца толькі сам жаваранак. Такому ўдаўцу, разу-меецца, жыць сумна — няма куды прытуліцца; вось і стараецца ён усялякімі спосабамі як-колечы прыснасціцца да суседняга гнязда; але гэткай помачы не патрабуюць; гаспадар і гаспадыня няпрошанаму госцю так усыплюць, ажно пёркі ляцяць.

Туляецца гэтакі ўдавец без работы з месца на месца, пакуль не трапіць на жаваранчыху-удаву, да каторой з радасцю ідзе ў прымакі...

Ну, але што гэта, бахуры, заўзяліся вы дзеда мучыць, ці што? Цьфу! ажно ў горле перасохла. Што я вам — млын ці дзед? Хоць бы вы жавараначка любілі, але дзе ж вашым гарбузіным галоўкам зразумець такую рэч...

— А я зразумеў, — круцячы галоўкай, пахваляецца Юзюк.

— Што ты, шпунт, зразумеў?

— А тое, што жаваранак вельмі карысная птушачка: яна нам пяе і шкоднікаў нашых ніў паядае.

— Маладзец! за гэта я цябе на печ, Юзюк, закіну.

— Не, не ўздужаеш, дзедулёк, не ўздужаеш, — падхопліваюць грамадой усе дзеці і чапляюцца дзеду на шыю.

— Ну, ну, толькі не ўсе разам, а то ў дзедзета галава сухая: адкруціце яе, як даспеўшую макаўку, і ўсе казкі высыплюцца.

1914

СІРАТА

Сямі гадоў асталася Настулька круглаю сіратою. Перш-наперш памерла маці з гарачкі, а праз два рокі бацьку забіла дрэва ў лесе. Прыйшлі людзі на хаўтуры, пабедавалі, а нават некаторыя паплакалі. І тым скончылася тое. Бацьку пахавалі, а Настулька асталася адна-адзіночка, як палец, на белым свеце. Некаму Настульку накарміць, ані сарочку перамяніць. Жыла яна з нябожчыкам бацькам у Саладухі Канцавога на гасподзе. Асталася крыху адзення па бацьках: кажух, армяк, ботаў прышвы, жыта з паўтары шаснасткі ды круп з гарчык. Вот і ўся гаспадарка сіраціны, а і тую разабралі за доўг.

Было лета. Людзі высыпалі на палеткі на работу. Адны дзеці ды сабакі асталіся ў вёсцы. Сіраціна села на прызбе і давай плакаць, давай крычаць:

— Тата, тата, тата!

А тата далёка, ляжыць у сырой зямлі глыбока, не чуе, як галодная дачка плача. Дзеці малыя пасхадзіліся, абступілі Настульку. Хто меў яблыка, грушку, хто кусок кашы, хто скарынку хлеба, клалі ў ручкі малой Настульцы. Будзькін Міхась пабег дахаты і ўсе свае цацкі прынёс дзяўчынцы. Але Настулька нічога не брала, нічога не слухала; яна ўжо не плакала і не крычала, а, чыста ссінеўшы, толькі хліпала. Ажно паказалася старая жабрачка, сіва, моў галубка; ішла памаленьку, апіраючыся на кіёк. Падышла бабуля да дзетак, распыталася прыгарнула сіраціну да сябе, пагладзіла па галоўцы, кажучы: “Ціха, ціха, тата прыйдзе, абаранку прынясе, вунь туды пайшоў, за лес, зараз прыйдзе”. Выняла з торбы хлеба, сыра, накарміла, завяла пад студню, вымыла

ёй тварык, зняла сарочку, ахаяла ў карыце, засушыла, прыбрала Настульку і павяла з сабою, прыгаварваючы: “Пойдзем, дачулька, да таты, пойдзем”. Ніхто не пытаў: па што, куды і скуль бабуля. Сіраціны як бы і не было, як бы яна і не радзілася ў Прудзянах.

Прайшло гэта гадоў з чатырнаццаць. Нядзелькаю ўлетку павыходзілі прудзянскія на вуліцу. Старыя сабе гаварылі, маладыя гулялі. Ажно бач! Сівая каніна, запрэжаная ў каламажку, астанавілася проці Саладухавай хаты. Выскачыла маладая дзяўчынка, пекная, проста не нагледзецца, як з казкі каралеўна, ды давай вітацца з усімі, давай цалавацца з бабамі, дзяцьмі, дзяўчатамі. А тут ніхто не знае і не думае, што гэта сіраціна Настуля прыехала адведаць бацькавы магiлы. Пасля толькі памалу-памалу разгаварыліся так ды сяк, прыпомнілі.

Настулька расказала, што бабуля завяла яе ў вялікі горад, аддала добрым людзям, тыя яе выгадавалі, вывучылі і што цяпер яна вучыцельніцай у Лебядзянскай воласці. Пабыла Настуля колькі дзён у Прудзянах, пагасціла і давай выбірацца ехаць назад. А вясковыя кажуць:

— Не, мы цябе не пусцім; мы табе спадабаліся, а і ты нам. Ніхто яшчэ так з намі не гаварыў добра, як ты. Астайся!

У нашай воласці такжа ёсць школа, так ты і вучы нашых дзетак.

Тым тое кончылася. Настуля пажагналася і паехала дахаты.

Прайшло лета, восень, настала зіма. Прудзянскія гаспадары, нічога не ведаючы, забралі хлопцаў і павялі ў воласць вучыць. Глядзяць: Настуля вучыцельніцай, прымае, запісвае хлопцаў як мае быць. А то ж была радасць...

У другую нядзелю бабы, дзяўчаты, хлопцы пайшлі адведаць Настулю. Пасля Настуля стала прыезджаць у госці да прудзян ужо са сваімі вучнямі.

А старое бабулі так ніхто больш не бачыў. Скуль прыйшла, куды пайшла, дзе падзелася, бог яе знае, ані слыху!

РАЗУМНЫЯ, ДЫ НЕ НА ДУРНЯ НАПАЛІ

У Варшаве паліцыя ўнадзілася трасці людзей на вўліцах. Ідзе сабе чалавек спакойна, раптам бац! — ватага паліцэйскіх і крыкне: “Рукі ўверх!” І пайшла рыцца па кішэнях, не мяркуючы, як свіння ў гародзе. Добра, як пуста! Але як маеш якую забароненую паперку, газетку, а крыў божа рэвальвер — ну пойдзе тармасаванне ад аднаго ўчастка да другога, цягаюць ад Анапаша да Канфаша, пакуль не вывяжэшся, не пусціш туману ў вочы “храніцелям парадку” або не пашмаруеш як следуе свярбячых пальцаў.

Каб доўга не разводзіцца, скажу коратка пра адно здарэнне.

Ідзе сабе вуліцай бунчучны пан. Аж торк паліцыя: “Рукі ўверх!” — крычыць. Пан шурціць да кішэні, гадзіннік у адну руку, партманку ў другую, і, як бусел з распушчанымі скрыдламі, так ён з паднятымі рукамі стаў і смяецца перад разгневаным законам.

А закон, знакам тым паліцэйскія, сярдуе, просе і ўсё прыглядаецца да партманкі, як да дынаміту або бомбы, толькі з блізкай мэты.

Перашукалі, ператрэслі — пуста! Але ўсе-такі вядуць да ўчастка. Прывялі, паставілі перад прыставам. Адзін з гарадавікоў вымае рэвальвер-браўнінг з сваёй кішэні і кажа: “Вось гаспадзін, а вось — яго рэвальвер”, — і з гэтымі словамі палажыў яго на стол. Прыстаў падскачыў да пана ды давай: “Как ты смееш, бунтаўшчык, насіць аруж’е без разрашэння начальства? Я вам пакажу!” — і тыча кулак пад нос пану.

Але тут пан з сваёй стараны асрожыўся, адчыніў партманэ, выняў пісульку і кажа: “Вы не маеце права мяне лаяць, бо я маю дазваленне насіць. Вот яно, чытайце! А рэвальвер мой вярніце мне назад”.

За рэвальвер гарадавога ды ў кішэнь. “Не маю толькі часу, — кажа, а то б на вас паскардзіўся, куды трэба...”

І выйшаў, смеючыся. Прыстаў накінуўся на гарадавога за тое, што прывёў франта з разрашэннем. А гарадавы злаваў

у душы, што прывёў франта з разрашэннем, але без рэвальвера. Франт пасвістываў сабе, ідучы вуліцай. Чаму не свістаць: рэвальвер найлепшага калібру, вартасць рублёў з дваццаць пяць, сам, як з вадою, прыплыў. А смех? Смех? Авечка сярод ваўкоў, а ваўкі ані чэп!

1908

ЖУРАВЕЛЬ І ЧАПЛЯ

Жылі сабе па абодвух канцах балота Журавель і Чапля.

После стала ім надта маркотна жыць, і вот уздумаў Журавель да Чаплі ў сваты ісці. Ціпяху, ліпяху, сем вярстоў па маху, цераз бор ды ў Чапляў двор.

— Як маешся, Чапля?

— Здароў, Журавель.

— Ці не пойдзеш, Чапля, за мяне замуж?

— А твае ногі доўгія, пер'е каротка; дужа ты брыдкі... Ідзі сабе, дзе быў!

Журавель перабраўся ізноў цераз балота дый прыйшоў у свой двор. Раздумалася Чапля, што за Жураўля замуж не пайшла. “Дай,— кажа,— пайду да яго цераз балота і перапрашу”.

Ціпяху, ліпяху, сем вярстоў па маху, цераз бор ды ў Жураўлёў двор.

— Здароў, Журавель!

— Як маешся, Чапля?

— Вазьмі мяне замуж за сябе.

— Твая шыя доўгая, і сіняя, і крывая, і сама ты гарбата; такой мне не патрэбна.

Хаця было і стыдна, аднак Чапля паплялася, цераз бор назад у свой двор.

Шкода стала Жураўлю, што не ўзяў Чаплю бедную, і зноў пайшоў ён тою самаю дарогаю. Ціпяху, ліпяху, сем вярстоў па маху...

Так цэлы век свой і хадзілі яны адзін да аднаго ў сваты, і так на абодвух канцах балота асталіся іх хаты.

СВАРБА

Пасварыліся вясна з зімою, ну і давай адна адной на злосць рабіць.

— Я, — кажа вясна на зіму, — не буду с табой шмат гаварыць! За каўнер і так шпургану, што аж за лясамі ты ў мяне апынешся!

— Маўчы, маўчы, — бурчала белая зіма. — Хіба я цябе ў барані рог заганю, як сцісну, то аж табе вылезуць вочы.

Ну і пачалі адна адной наперакор рабіць. Зіма паўзе з марозам — вясна лезе з адлігай, і зноў няма парадку. Цярпелі людзі, цярпелі, а пасле давай сход рабіць, давай радзіць, на чыёй тут старане ім стаць. Адны казалі:

— Мы яшчэ не вымалацілі збожжа, не навазілі дроў, не адпачылі пасле летняй працы, хай пабудзе зіма.

Другія зноў крычалі:

— Вон зіму! Яна нас памарозіць; мы і так лапці патапталі, кажухі абадралі. Досыць нам яе; хочам вясны.

І немаведама, як то прайшло б на тым сходзе, каб не ўвайшоў старэнькі жабрак і не пачаў жаліцца на зіму.

Праўда: вушы былі абмарожаны, рукі пакрэпшы, світка рваная, сам ён дрыжаў ад холаду. Увесь сход закрычаў у адзін голас:

— Не хочам зімы! Хай вясна ідзе да нас!

Бедная зіма заплакала горка на людзей, слёзкі яе цяклі са стрэх, білі па абалонках*, разліваліся па зямлі, збягалі ў лужы, з лужаў у рэчкі, з рэчак у моры, з мораў у акіяны.

А вясна смяялася, строілася ў кветкі, гарцавала па палях, пясцілася па садох, шчабятала з птушкамі, цалавалася з дзеткамі, аж пакуль не пасварылася з летам.

Хто цяпер абдалее, скажыце, дзеткі, самі.

* Па шыбах (заўвага аўтара).

З ПРЫСКУ ДЫ Ё АГОНЬ

Аднага разу вёз гаспадар збожжа да млына. Па дарозе крыху рассыпаў. Угледзелі гэта галубы, прыляцелі і давай кляваць зярняты. Якраз на тое прыбег пявун, разагнаў галубоў і сам пачаў дзюбаць. Галубы дужа зазлавалі дый кажуць: “Мы табе шальмоўства такога не даруем, паскардзімся каму трэба”.

Паляцелі да каршуна і давай на пеўня чаўпці. А каршуну была на руку гэта скарга; ён скарыстаў яе і расправіўся па-свойму: спачатку з’еў пеўня, а пасле закусіў галубамі.

ГУТАРКА АСОТА З КРАПІВОЮ

— Што ты патыкаўся са мною? — крычала крапіва асоту: — Ці я табе раўня? Нічога ты не робіш; ніхто цябе не знае; ветраеш недзе ў полі сярод аўсоў. Вот я так ўвіхаюся; таго крапіва пацалуе, хто крапіву згатуе. Кожны крапіву знае, кожны спамінае, на кожным падворку расту я. Глядзь! ужо аж да прызбаў падпаўзла.

— Як жа, — адазваўся стары асот, я расту далей, бачаць мяне людзі радзей, але, мусіць, мае шпількі дык даўжэй помняць ад крапіўкі. Якраз на той час падслухала іх гутарку малая Марута і кажаць:

— Не хваліцеся: абое вы рабое! Матулька казалася, што вас абодвух з карэннем выдзярэ.

З М Е С Т

За народнае шчасце	3
--------------------------	---

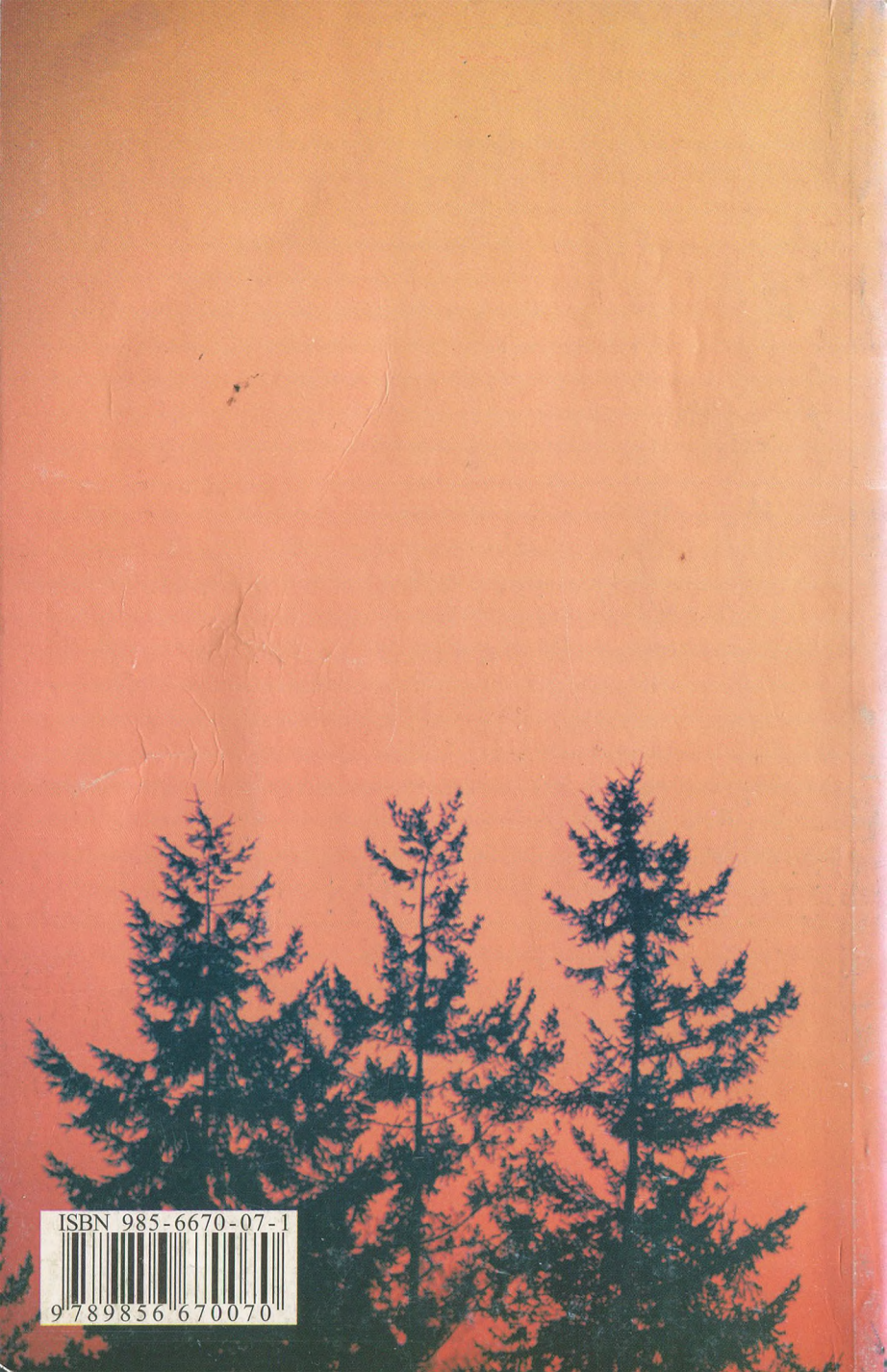
ВЕРШЫ

СКРЫПКА	13
МУЖЫК НЕ ЗМЯНІЎСЯ	14
ЛЕТА	16
ВОСЕНЬ	20
МУЖЫЦКАЯ ДОЛЯ	23
МУЗЫКАНТ БЕЛАРУСКІ	25
НЯМАШ, АЛЕ БУДЗЕ	26
ВАМ, СУСЕДЗІ	27
ВЕРА БЕЛАРУСА	28
ДОБРЫЯ ВЕСЦІ	28
ПЕРАД НОВЫМ ГОДАМ	29
НЕБЫВАЛЫЯ ЧАСЫ	30
ЛАСЫ	31
ПАД ШТАНДАРАМ	33
МОРА	36
ХРЭСТ НА СВАБОДУ	37
НА МАГІЛЕ	39
МАЕ ДУМКІ	40
МОЙ САД	41
ЛЕС	42
НА ЧУЖОЙ СТАРОНЦЫ	44
АРТЫСТ ГРАЙКА	45
СУСЕДЗЯМ У НЯВОЛІ	46
У ДАРОГУ	46
БУНТАЎНІК	47
БУРА ІДЗЕ	48
СЫНОК МАЛЕНЬКІ	48

“Сірацінка слёзкі лье...”	49
РОДНАЯ ВЁСКА	49
НАШ ПАЛЕТАК	49
З НОВЫМ ГОДАМ	50
ВЯСКОВЫМ КАБЕТАМ	51
“Скора прыйдзе вясна...”	52
ТРЫ КВЕТКІ	53
З ЧУЖЫНЫ	53
ГРАЙКА	54
ГАДАННЕ	55
“ЛУЧЫНКА”	55
СІРАЦІНКА	56
“Арлы-браці, дайце скрыдлы...”	57
“Адкрый, пані, добра пані...”	58

АПАВЯДАННІ

ПРЫСЯГА НАД КРЫВАВЫМІ РАЗОРАМІ	60
НАВАГОДНІ ЛІСТ	61
АСЕННЯ ЛІСТЫ	63
ЗЯЛЁНКА	66
ЛПШНЯ	75
МІХАСЬКА	77
ЗВАРОТЛІВЫ	86
ГУТАРКІ АБ ПТУШКАХ	90
СІРАТА	97
РАЗУМНЫЯ, ДЫ НЕ НА ДУРНЯ НАПАЛІ	99
ЖУРАВЕЛЬ І ЧАПЛЯ	100
СВАРБА	101
З ПРЫСКУ ДЫ Ё АГОЊ	102
ГУТАРКА АСОТА З КРАПІВОЮ	102

ISBN 985-6670-07-1

9 789856 670070